ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՄԱՄՈՒԼ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵՕՐԵՑ

ԺԷ· ՏԱՐԻ 1887 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՍՈՒԱԿԻ ՏՂԱՆ

ՎԷՊ ՌՈՒՍԱՀԱՑ ԴԻՒՂԱՑԻՆԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՑ*

ԺԲ

«ԻՆՉ ՈՐ ԾՃՂԻԿ Է՝ ՎԱՐԴ Չէ»

Առաւօտեան թէյը միասին խմեցին, բայց ոչ մի խօսք եղաւ երեկուայ նիւթի վրայ։ Սոխակի Տղան քիչ էր խօսում, դիւրութեամբ կարելի էր նկատել նորա դէմքի վրայ նկարուած տխրութիւնը։

Այդ օրն երկուշաբթի էր· Մուրատ խանութ գնալու ևլաւ և երբ սենեակից դուրս էր գալիս, յանկարծ Առաքել պատշգամի վրայ բռնեց նորա թևից և,

*Տե՛ս սեպտեմբերի ամսագիրն։

— Մուրատ, ասաց, ե՞րբ ես վերադառնում Լանուվիլդ։

— Ժամն 7ին, երեկոյան։

— Ավելի շուտ կարո՞ղ ես, այսպէս ժամը 6ին։

— Այո՛, բայց ինչո՞ւ համար այդ։

— Հարցնելն աւելորդ է... պիտի դնանք... ասաց Առաքել և ներս մտաւ։

Ներսում Գրիգոր Սաթինիկին ասում էր որ ինքն այն օրը դպրոց չպիտի գնար։

— Բայց ինչո՞ւ ուրեմն, հարցրեց Սոխակի Տղան, միթէ ի՞նձ համար է այդ։

— Այո՛, քեզ հետ կը գնանք քաղաքը տեսնելու. տեսնես ի՛նչ աքանչելի չէնքեր կան, հիմնարկութիւնք, այգիները, արձան... ամէն ինչ, նոյն իսկ մուղէյ...։

Սոխակի Տղան լռութեամբ ժպտում էր։

— Ես քեզ կը տանիմ ցոյց կը տամ փոխարքայի տունը, մեծ հիմնարկութիւնք...։

— Ուրեմն դուցա՞ համար դպրոց չպիտի գնաս, միջահատեց Սոխակի Տղան։

— Անշո՛ւշտ, միթէ հետաքրքիր չե՞ս դոքա տեսնելու։

— Ո՛չ, ժպտեց Սոխակի Տղան, ես դոքա բոլորը տեսել եմ։

— Ի՞նչ, գոչեց զարմացած Գրիգոր, տեսե՞լ ես և ե՞րբ։

— Մի քանի տարի առաջ. և ես քեզ այնքան աւելի բաներ կարող եմ ցոյց տալ, որքան որ դու պակաս...։

— Ուրեմն Տփխիս տեսե՞լ էք ուրիշ անգամ, հարցրեց Սաթինիկ իւր կողմից։

— Այո՛, տիկին, և 4–5 տարի իսկ բնակուել եմ այստեղ, երբ պատանի էի...։

— Ա՛... գոչեց Գրիգոր, երևի ուսումդ Ներսիսեան դպրոցումն ես առել։

Սոխակի Տղան գլխով հաստատական նշան արեց, միշտ ժպիտը դէմքին։

— Եւ քանի՞ տարի մնացիք այնտեղ, հարցրեց Սաթինիկ։

— Չորս հինգ տարի... աւարտեցի ուսումս։

— Այնուհետև Իգդի՞ր գնացիք։

— Ո՛չ... Քանաքեռ։

— Քանաքե՞ռ... միթէ դուք Քանաքեռցի՞ էք։

— Այո՛, տիկին։

— Իսկ հայր կամ մայր չունի՞ք, հարցրեց Սաթինիկի մայրն,

որ մինչև այդ ժամանակ լուռ էր և սակայն կամենում էր ինքն էլ մի խօսք ասած լինել:

— Ափսոս, տիկին, պատասխանեց Սոխակի Տղան, դեռ պատանի էի, երբ հայրս մեռաւ ... իսկ մայրս ...

— կենդանի՞ է:

— Այրում է ... երանի՛ թէ չապրէր:

— Ինչո՞ւ, միթէ խե՞ղճ է և կամ ցաւագա՞ր է:

— Ո՛չ, ժպտեց տխրութեամբ Սոխակի Տղան, նորա սիրտը վիրաւորուած է մահու չափ, մի որդի ունէր, որ թողեց նորան ... և նա այժմ միայնակ է ...:

— Ուրեմն ուրիշ եղբա՞յր էլ ունիք ...:

— Ո՛չ, այդ որդին ես էի, ես եմ:

— Դուք, գոչեց Սաթինիկ, և դեռ ասո՞ւմ էք:

— Անշո՛ւշտ, որովհետև որդին ջանաքեռ չէ կարող մանել այլ ևս և մայրն որդի չունի ... ջանաքեռ իմ հայրենիքն է, բայց ես նորա որդին չեմ այլ ևս ... այնտեղ կան յիշատակներ որոնք ստիպել են ինձ հեռու փախչիլ միշտ ... լալ նորա վրայ և դատապարտուած չտեսնելու ...:

— Շա՛տ մթին են ... մռմռաց Սաթինիկ:

Սոխակի Տղան ոտքի ելաւ և ստանալով իւր պատկառանք ազդող լուրջ դէմքը, գլխարկն առաւ:

— Գրիգո՛ր, դարձաւ նա իւր հին ընկերին, դպրո՛ց գնա, իսկ ես մինակ կը պտտիմ քաղաքում:

— Ա՞յդպէս, գոչեց Գրիգոր, ուրեմն գործե՞ր ունիք:

— Այո՛ ... սակայն երեկոյան չո՛ւտ դարձիր, խօսք ունիմ ասելու քեզ:

Եւ նա դրեց գլխարկն, անկիւնից ձեռքն առաւ իւր բարակ ձեռնափայտը, բարևեց ու դուրս գնաց:

Բոլորը զգում էին որ Սոխակի Տղայի մէջ մի տխուր բան է անցնում. Գրիգոր լուսամուտից կռացած՝ նայեց թէ ինչպէս Արարատի — նոյն իսկ Կովկասի այդ սարսեցուցիչ մարդը — Հայ հռչակաւոր աւազակապետ Սոխակի Տղան, մռայլված, գլուխն ի կոր և փայտով փոշոցի քարերը թափնելով անհետացաւ վանքի մեծ փողոցից չուկան մտնելով:

— Խե՛ղճ մարդ ... մռմռաց նա:

Դպրոց գնաց. դասատուութիւնը 4 ժամ էր և երեկոյան տուն դարձաւ, բայց Սոխակի Տղան դեռ ևս չէր եկել, իսկ Աոաքել և Զհանգիր վանքի եկեղեցւոյ բակի պատին յենած՝ կուր գետի վրայ էին նայում:

Մի ժամ անցաւ · Գրիգոր սկսեց կարդալ իւր «Թչուառնեբ»ը , Սաթինիկ անցաւ դրացի աղջիկների մօտ , մայրն իջաւ խոհանոցն և սենեակի մէջ Գրիգորից բացի ի ոչ ոք էր մնացել, երբ դուռն բացուեցաւ · Գրիգոր դարձաւ · Սոխակի Տղան էր , որ լուռթեամբ ներս մտնելով՝ դուռն ետևից փակեց բանալիով, գլխարկն աթոռի մը վրայ դրաւ և եկաւ նստելու ապչուռթեամբ իրեն դիտող Գրիգորի մօտ :

Փոքր ինչ ձեռքերը դաքացրեց , յետոյ մկկէն ի մէկ Գրիգորին սկսեց նայիլ մի բոպէաչափ՝ ամենամեծ լրջութեամբ · սակայն մի հասարակ փորձառու մարդ կամ դիմագէտ կարող էր կարդալ նորա դէմքի վրայ ցաւ , դուխ և սէր :

— Գրիգո՛ր , ասաց վերջապէս նա կերկերուն ձայնով, ուզո՛ւմ ես լսել ինձ :

— Այո՛ , ի՞նչ ունիս ասելու ,

— Մի ժամից յետոյ պիտի դնամ :

— Ա՛հ · · · գոչեց Գրիգոր , Նորէ՞ն · · · միթէ քեզ նեղացրի՞նք :

— Ո՛չ, ինձ անկարելի է ծնալ այստեղ այլ ևս , արդէն չատ ևս էր · · · :

— Ի՛նչ է ասում, գոչեց Գրիգոր , միթէ կարծեցիր որ մեզ ծանրութիւն և կամ նեղութի՞ւն ես պատճառում · · · ամբողջ ստորացար այդ մտածելու · · · :

— Ո՛չ, ժպտեց Սոխակի Տղան , պատճառն ուրիշ բան է :

— Կ՛ասե՞ս ինձ , հետաքրքիր եմ իմանալու :

— Կ՛ասեմ, միայն թէ կ՛ուզեմ որ քո աներոջդ սպանելուդ օրուայ նման նախ լսես ամենն և ապա դատես · · · խոստանո՞ւմ ես :

— Այո՛ , այո՛ , խոստանում եմ · · · ես յիմար էի այն օրն որ քեզ վատ կոչեցի · · · :

— Շա՛տ լաւ , ժպտեց հեգնօրէն կարապետ , նախ պէտք է քեզ իմ պատմութիւնս պատմեմ · · · բայց , այո՛ , լաւ յիշեցի , ո՞ւր է Սաթինիկ · · · կինդ :

Այստեղ նորա ձայն չդողաց այդ բառերն ասելու միջոցին · դէմքի վրայ դծուած էր վճռականութիւն :

— Կանչե՞մ, հարցրեց Գրիգոր :

— Անշո՛ւշտ , սակայն զրքանչդ ո՛չ, ձեզնից և ինձնից ոչ ոք թող գտնուի մեր մէջ · · · խիստ կարևոր բան է :

Գրիգոր դուրս գնաց սենեակից , իսկ Սոխակի Տղան սկսեց

ճեմել սենեակում և պեխերի ծայրերն ոլորելով ու միտ գետնին նայելով խիստ մտազբաղ մարդու նման՝ մտմտում էր ։

— Այո՛, պէտք է ասել ամեն ինչ ... կեղտոտ բան է ... միթէ ես այսքան ստորացայ ... թո՛ղ նեղանան, ինձ վատ կոչեն ... հոգ չէ, խիղճս հանդարտ կը մնայ և ես կարող եմ հանգստութեամբ մեռնիլ ... ։

Դադարեց պահ մի, կանգ առաւ վառարանի մօտ և շարունակեց ։

— Մեռնի՛լ, այո՛ ... ի՞նչ է կեանքն այսուհետև ինձ համար ... կը մեռնիմ, սակայն պէտք է դեռ ևս փոքր ինչ էլ հնձել «Զինուիչիկների արտը ... պէտք է ոչնչացնել Հայերիս այս սարդերն և ապա մեռնիլ ... ։

Ընդհատուեցաւ, որովհետև ներս մտան Սաթինիկ և Գրիգոր ։

— Դուռն գոցէք, խնդրեմ, ասաց Սոխակի Տղան և նստեց լրջութեամբ ։

Գրիգոր դուռն գոցեց, առաւ մի աթոռ և նստաւ Սաթինիկի կողքին վառարանի մօտ, այնպէս որ Սաթինիկ ընկած էր նորա և Սոխակի Տղայի մէջտեղը ։

Պահ մի լռութիւն տիրեց, որից յետոյ Սոխակի Տղան շարժուեցաւ և ասաց ։

— Ես պիտի պատմեմ նախ իմ կեանքս ձեզ, իմ ամենասիրելի և միակ բարեկամներիս անծանօթ մնալ մեռնելուցս առաջ ... ս՛ս՛ ... մի միջահատէք ինձ ... այսպէս ուրեմն պիտի իմանաք որ ես Ջանաքեռցի եմ ծնել, իմ բուն անունս ոչ թէ Սոխակի Տղայ կարապետ է, ինչպէս որ ինձ կոչում են, այլ Աղասի ... մայրս Աղասիի պատկերն ունէր իւր դիմաց, ծնաւ ինձ և անունս էլ Աղասի դրաւ ... ։

— Դէմքով էլ չատ նման էք նորան ... միջահատեց Սաթինիկ ։

— Ճիշդ է այդ ։ Ներսիսեան դպրոցում ուսայ չորանաւարտ լինելով և գնացի իմ հայրենիքն ... այստեղ է ահա այն կտորն որ դժուար է ինձ պատմել, բայց կամենում եմ որ լսէք առանց միջահատելու ... լա՛ւ ... Ղամարլու չատ էի գնում ... սիրեցի մի վարդի ... բայց մատնուեցայ, բռնուեցի և փախայ բերդից ... վարդիս ամուսնացրին մի Զինովիկի վրայ ... նա, որոյ անունը վարդուհի էր, չքնաղ էր որպէս վարդ, սիրում էր ինձ և ես նորան, որպէս սոխակը

վարդին ... ամուսնութեան երեկոյան դուրս գնաց տնից ... և ... և ... ընկաւ երասխ գետն ... այո՛, խեղդուեցաւ, որովհետև չէր կամենում ուրիչինը լինել ... իմս էր նա ...:

Սոխակի Տղայի ձայնը խիստ յուզուած էր, դէմքը ձեռքերի մէջ առաւ, և դառնօրէն սկսեց արտասուել ...:

Սաթինիկ արդէն լաց էր լինում, իսկ Գրիգոր խիստ տխուր էր:

Ցանկարծ դլուխը բարձրացրեց Սոխակի Տղան և Սաթինիկի նայեց:

— Ձեր անունը Վարդուհի չէ՞ ... հարցրեց նա խեղճ-կոյս:

Սաթինիկ դողաց, Գրիգոր զարմացած դարձաւ.

— Ա՜հ, այո՛, ժպտեց Սոխակի Տղան, դուք Սաթինիկն էք ... իսկ Վարդուհին մեռաւ ... կարծես նա ծնել է ձեր մէջ ... շատ նման էք նորան ... ո՛չ, ո՛չ ... դուք Սաթինիկն էք ... իմ թաւամած վարդն այնտեղ է, ուռենուց ներքև ... մեռած ...:

— Մխիթարուի՛ր, բարեկամ, ասաց Սաթինիկ յուզուած և բռնեց Սոխակի Տղայի ձեռքը, բայց նա կոպտութեամբ քաշեց ձեռքն և դոչեց.

— Հեռո՛ւ ինձնից ... կարծում եմ որ Վարդուհին էք ... և՛ ... այո՛, եթէ մի օր էլ ուշանայիք Հախվերիսում ... լսո՛ւմ էք, Գրիգո՛ր, եթէ մի օր էլ ուշանայիք ... ես պիտի սիրէի ձեր Սաթինիկին ...:

Սաթինիկ դուռնաթափ ետ քաշուեց, իսկ Գրիգոր ոտքի եւ լաւ.

— Տեսա՛ք, ժպտեց դառնութեամբ Աղասի, դուք ինձնից փախնում էք ... գնացէ՛ք ... իրաւունք ունիք ... ես անպիտան մարդ եմ, վա՛տ եմ ... սակայն ...:

Սաթինիկ վճռական քայլ մ'առաւ, մօտ գնաց նորան, բռնեց ձեռքից և,

— Ա՛ղասի, ասաց դղուելի ձայնով, եթէ ձեր սիրուհին Վարդուհիին կորցրիք, ես կը լինիմ ձեր քոյր Վարդուհին ...:

Սոխակի Տղան Սաթինիկի ձեռքը շրթունքներին տարաւ:

— Հրեշտակ էք ... մամոա՛ց, բայց Վարդուհին չէք ... նորան միայն ունէի ... նորանով էի ապրում ... այժմ ես մեռեալ մ'եմ միայն ... գնացէ՛ք ինձնից:

Եւ նա թափահարելով ձգեց ուժգնութեամբ Սաթինիկի

ձեռքն , ելաւ ոտքի , խիստ տխուր և մելամաղձոտ աչքերով Գրիգորին նայեց և ասաց ·

— Գրիգո՛ր · · · :

Գրիգոր նորան նայեց ·

— Դու ցաւո՛ւմ ես ինձ վրայ , Գրիգո՛ր , քո դէմքդ այդ է ասում , դու գիտես թէ ինչ է սէրը · · · Սաթինիկ էլ գիտէ · · · ուստի ամուսնանանք · · · :

— Ո՛չ , պատասխանեց Գրիգոր մեղմ ձայնով :

— Իրաւունք ունիս · · · ապրի՛մ այլ ևս · միթէ տոխակն իրաւունք ունի իւր վարդի թարշամելուց յետոյ ապրիլ :

— Ո՛չ , ասաց Սաթինիկ , եթէ դեռ ևս սիրտդ չէ բուժուել :

— Բուժուե՞լ · · · ժպտեց Տոխակի Տղան , երբ մեռնիմ · · · բացէք ցաւքած սիրտս և կը գտնէք սիրուց վիրաւոր · · · այդ վէրքը չի՛բուժուիլ · · · :

Այդ միջոցին Գրիգոր մօտեցաւ նորան , բռնեց նորա ձեռքից և ,

— Իրաւունք ունիս , Ա՛ղասի , չա՛տ իրաւունք ունիս · · · հրամայի՛ր , իմ պետն ես , կ՚ուզե՞ս որ գամ քեզ հետ մեր նախկին տեղը , մեր նախկին գործին :

— Գրիգո՛ր · · · գոչեց սարսափած Սաթինիկ :

— Սպասէ՛ք , տիկին , միջամտեց Ադասի և ապա դառնալով Գրիգորին աւելացրեց · Գրիգո՛ր , ես քո պետն եմ , ուստի հրամայում եմ որ կենաս այս հրեշտակի մօտ և երջանկացնես նորան :

— Ո՛հ , չնորհակալ եմ , բացագանչեց Սաթինիկ ձեռքերը միմեանց միացնելով :

— Ո՛րքան աղնիւ էք և մեծահոգի · · · :

— Եւ ո՛չ մէկը , ժպտեց տխրութեամբ Ադասի , երջանի՛կ եղէք և երբեմն միայն յիշեցէ՛ք ինձ · · · վարդը կորցրած Սոխակին :

Այդ միջոցին փողոցի մէջ լսուեցաւ մի կառքի ձայն :

— Գրիգո՛ր , իսկոյն վրայ տուաւ Ադասի , մեր կառքն է · · · :

— Գնո՛ւմ էք , գոչեց Սաթինիկ զարմացած :

— Այո՛ , տիկի՛ն · · · ինձ դժուար է մնալ այստեղ · · · ձեզ տեսնելով տեսնում եմ վարդս · · · իսկ վարդս մեռած է · · · :

Սաթինիկ լռութեամբ գլուխը կրծքի վրայ կախեց · Գրիգոր մտալբաղ էր :

— Իսկ նորէն չէ՞ք գալ մեզ տեսնելու :

— Ո՛չ, տիկին, գնում եմ յաւիտեան . . . գրեցէ՛ք ինձ երբեմն . . . :

— Ո՛հ, մի՛շտ, մի՛շտ, գոչեց Սաթինիկ, ես կը գրեմ :

— Բոլորովին ո՛չ . . . դուք մի՛ գրէք . . . Թո՛ղ Գրիգոր գրէ, դիտեց Սոխակի Տղան և դառնալով Գրիգորին՝ յարեց . Այնպէս չէ՞, Գրիգո՛ր, չէք կլանալ ինձ գրել երբեմն :

— Կը գրենք . . . պատասխանեց լակոնապէս Գրիգոր :

Կառքը կանգ էր առել փողոցի դրան մօտ :

Սենեակի դուռն զարկին . Գրիգոր դէպ ի դուռն յառաջացաւ, իսկ Սոխակի Տղան գլխարկը դրեց գլխին, բայց դուռն բանալուց առաջ, մէկէն ի մէկ Գրիգոր կանգ առաւ, դարձաւ նայեց Աղասիին և մտենալով ասաց .

— Չէ՞ք կամենում համբուրել իմ կնոջը . . . :

— Իմ քրոջը . . . մռմռաց Աղասի :

Սաթինիկ մի սիրուն ժպիտ դէմքին պարզեց իւր ճակատը Սոխակի Տղային : Աւազակապետը կռացաւ, իւր շուրթերով չօշափեց և երբ գլուխը բարձրացրեց՝ իւր աչքերից կաթիլ մը արցունք ընկաւ այտերի վրայ :

— Շնորհակալ եմ . . . մրմնջեց նա, այժմ հանդարտ կը մեռնիմ :

Գրիգոր բաց արաւ սենեակի դուռն . Առաքել և Ջհանգիր էին :

— Գնանք . . . ասաց Սոխակի Տղան փոքր ինչ զուարթուեամբ,

Մի համբոյրը տուել էր նորան բոլշեւիկեան կեանք :

Նստեցին կառքի մէջ . առաջ Ջհանգիր նստեց : Սոխակի Տղան նախ սեղմեց Գրիգորի զոքանչի ձեռքն, ապա Մուրատին . յետոյ Գրիգոր ձեռքը մի ձեռքով բռնեց, միւսովը Սաթինիկինը սեղմեց, սիրագին ժպտեց և նոցա ձեռքերը միացընելով,

— Երջանի՛կ եղէք . . . ասաց ու նստաւ :

— Այժմից վերջն Առաքել կարգով սեղմեց բոլորի ձեռքն և երբ Գրիգորին հասաւ, Գրիգոր գրկեց նորան և փսփսաց նորա ականջին .

— Սոխակի Տղան մեռնիլ է ուզում, պահպանի՛ր նորան . . . մի՛շտ Սաթինիկիս վրայ խօսիր և նա կ'ապրէ . . . եթէ կարող ես միանգամ էլ բեր հետդ մեզ մօտ . . . :

— Շա՛տ լաւ ... պատասխանեց Առաքել և կառք նստաւ ... :

Կառապանը մտրակեց ձիերին :

Կառքը դարձաւ . Սոխակի Տղան վախվխտուեց վերարկուով և միանգամ էլ դրան վրայ կանգնած Սաթինիկին նայելով, մի խոր ախ քաշեց ու գլուխը ծածկեց վերարկուի մէջ ... :

Երբ կառքն արշաւանօք անհետացաւ , Գրիգոր դարձաւ Սաթինիկին և ,

— Սաթինիկ , ասաց , Սոխակի Տղան դնաց ... այլ ևս չդառնալու ... :

— Շատ բնական է ... մտմտաց Սաթինիկ , երբ վարդը մեռաւ՝ Սոխակն էլ չիապրիլ ... :

(Շարունակելի)

Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ

Ց. Կ. ԱՑՎԱԶՕՎՍԿԻ

Տաղանդաւոր հայազգի ծովային պատկերների նպարիչ Յովհաննէս Կ. Այվազովսկի , ահա յիսուն տարի է որ անխոնջ աշխատում է իւր ընտրած ասպարիզում և շատ խոշոր գեղարուեստական երկեր է արտադրել իրր իւր մեծ տաղանդի արդիւնք : Յ. Կ. Այվազովսկու գործունէութեան յիսունամեակի առթիւ ռուսական թերթերը նուիրում են բաւական հետաքրքիր յօդուածներ , ինչպէս նրա գործունէութեան , նոյնպէս և նրա կենսագրութեան առթիւ , որի հետ ծանօթանալն անհետաքրքիր չպէտք է լինի մեր ընթերցողներին : Ուստի դրանցից մի մասի հետ կը ծանօթացնենք մեր ընթերցողներին : Ինչպէս թերթերի ասելով, 1770 թուին ռուսական բանակը Րումեանցեվի հրամանատարութեան տակ , պաշարել էր Բենդերի քաղաքը : Բերդն առնուեցաւ և ռուս զինուորները , զայրացած երկարատև դիմադրութեան և իրենց ընկերների կոտորածի վերայ , ցրուում են քաղաքի մէջ և միայն վրէժխնդրութեան ծարաւով տոգորուած , չեն խնայում ոչ սեռի և ոչ հասակի : Ներանցից ղոհի մէջն է լինում և Բենդերի փաշայի քարտուղարը : Մի ռուս զրէնադեօրի ձեռքից մահացու հարուած ստանալով, նա սրբնաքաշ էր լինում՝ իւր ձեռնե-

բը մէջ սեղմելով մի մանուկ, որին նոյն վիճակն էր սպասում։ Ռուսական սուին բարձրացրած էր մանուկ թիւրքի վերայ, երբ մի հայ կանգնեցնում է հարուածը, կանչելով. «Սպասիր. դա իմ որդին է, դա քրիստոնեայ է։» Ազնիւ խաբէութիւնը մանուկի համար փրկութիւն դարձաւ։ Այդ մանուկը Ց. Կ. Այվազովսկու հայրն էր։ Բարեսիրտ Հայն այսքանով չվերջացրեց իւր բարեգործութիւնը, նա դարձաւ երկրորդ հայր մահմէդականն որբիկի, մկրտեց նրան և անունը դրեց Կոստանդին և ազգանունն՝ Այվազ, որ թիւրքերէն նշանակում է քարտուղար։ Իւր բարերարի հետ երկար ժամանակ Գալիցիայում ապրելուց յետոյ, Կոստանդին Այվազովսկի վերջապէս փոխադրուեցաւ Թէոդոսիա, ուր և ամուսնացաւ մի հայուհու հետ։ Աղետները հարստացրին նրան և նա ապրում էր երջանիկ իւր կնոջ և չորս զաւակների հետ, որոնցից Յովհաննէս մանաւանդ աչքի էր ընկնում իւր նկարչական շնորհքով։ Մինչև 1812 թիւն Այվազովսկու բաղդը բանում էր, բայց այդ թուից գործերը դադարեցան և նա անանկացաւ։ Խեղճ հայրը բաղդի բերման յանձնեց իրեն և իւր ընտանիքը։ Դեռ 8 տարեկան հասակից, փոքրիկ Յովհաննէս մատիտը կամ գրիչը ձեռին անդադար նկարում էր այն ամենն, ինչ որ իրեն նշանաւոր էր երևում. մինչև անգամ իրենց տանը գտնուղ գրքերի բոլոր էրեսները նա լցրեց մարդ իկների, չէնքերի, եկեղեցիների, նաւակների, ծովի և չոգենաւերի նկարներով. թէև կոշտ, բայց ապագայ արհեստագէտի էին նրա սկզբնաւորութիւնները։ Սակայն չուտով նրան առաջնորդ դարձաւ քաղաքային ճարտարապետը։ Մի և նոյն աշխատանքը ճանձրացնում էին տղային և նա ազատ միջոցներին դիմում էր մուզիկի և, կարճ միջոցում, առանց ո և է կողմնակի օգնութեան, սկսաւ բաւական աջողութեամբ ջութակ ածել։ Միանգամ, պատահարար նրա ածածը լսում է Թէոդոսիայի նախկին քաղաքապետ, իսկական պետական խորհրդական Կազնաչէեվ, կանչեց իւր մօտ, տեսաւ նրա նկարներն և այնուհետև Յովհաննէսի համար նոր կեանք սկսուեց։ Կազնաչէեվ տեղափոխուելով Սիմֆերօպոլ, իւր հետ առաւ և Այվազովսկուն և սկսաւ իւր որդու հետ միասին կրթել և նրան։ Նրա տաղանդն այնքան զարգացաւ, որ 1831 թուին, երբ նա 14 տարեկան էր, բոլոր նրա հովանաւորողները բաւականութիւն ունէին իրենց մօտ ունենալու նրա նկարներից մին։ Այդ պիսի նկարներից մին, որ դրիչով էր

գծած և ներկայացնում էր հրէական սինագոգան, ներսի կողմն՝ այնքան գեղեցիկ էր, որ այդ նկարը ստացողն անմիջապէս ուղարկեց Մոսկվա, այն ժամանակուայ յայտնի նկարիչ Տօնչիի։ Տօնչի տեսնելով գեղեցիկ սինագոգայի նկարողի փայլուն տաղանդն, երկար աշխատանքներից յետոյ, երեք ամսից, աջողեցրեց նկարը թագաւոր կայսրի ուշադրութեան յանձնել։ Այվազովսկու վիճակն որոշուեցաւ և նա, կայսերական հրամանով ընդունուեցաւ Պետերբուրգի գեղարուեստական ճեմարանը՝ կայսերական կաբինէտի հաշուով։ Այվազովսկու առաջին պրոֆէսսօրն եղաւ յայտնի բնանկարիչ (պէյզաժիստ) Մ. Ն. Վօրօբիեվ, որի մօտ Այվազովսկի մի առանձին ուշադրութեամբ չէր աշխատում։ Բայց հենց որ կայսերական գեղարուեստական ճեմարանում յայտնուեցաւ յայտնի օտարազգի ծովային նկարիչ Տաննէր (Tannër) և ահա Այվազովսկու ապագայ փառքը հաստատուեց։ Ղրիմի թերակղզին չրջապատող Սև ծովն, որի ափին մեծացել էր Այվազովսկի, նրա մէջ զարդացրել էր բնածին գեղարուեստական ընդունակութիւններ։ Ամառուայ արձակուրդին Այվազովսկի գնալով գեղարուեստագէտ Պ. Տօմիլովի կալուածները՝ Լադօգա լճի ափին, նա սիրով սկսաւ զբաղուել իւր սիրելի տարրի — ծովի ուսումնասիրութեամբ և իւրաքանչիւր տարի Պետերբուրգ վերադառնում էր բնութիւնից վերցրած պատկերներով, որոց մէջ տարէց տարի յայտնվում էր վրձինի աղատութիւն, նկարելու առարկայի յաջող ընտրութիւն, էֆֆէկտի համաձակութիւն, զարմանալի լուսաւորութիւն և օդի ու ջրի զարմանալի թափանցկութիւն, մաքրութիւն։ 1837 թուին, ծովային տեսարաններն համար, որոնցից մանաւանդ նշանաւոր էր «Ծովի աղիք»ն, Այվազովսկի ստացաւ ոսկէ առաջին մեդալն և ուղարկուեցաւ արտասահման, ուր նրա հռչակը չուտով տարածուեցաւ ամբողջ Եւրոպայում։ 1840 թուին, բարձրագոյն հրամանով, նա նկարեց «Կովկասի Սուրամի հովտի ռուսական զօրքերով գրաւուելն» որի բնանկարը նա սկսել էր դեռ իւր Կովկաս եղած միջոցին։ Նոյն տարին նա նկարեց «Սեվաստապոլի երկաթ տեսարանները» Փոթորիկ, Մէկը Ծովում, Թէոդոսիայի Տեսքը, Նէապօլիտանական Գիշեր, Նէապօլի Ծոցի Տեսքը, Քաոս և ուրիշ նկարներ։ Այվազովսկի արտասահմանում եղած միջոցին ամառն անցկացրեց միշտ Նէապօլում, ձմեռը՝ Հռոմում, մի քանի չաթաթներ ապրում էր Ֆլորէնցիայում, երկու անգամ

եղել է Պարիզում, որտեղից յետոյ ուղևորեց Լօնդօն և Մադրիդ։ Մինչև Գիբրալտար գալով, նա այնտեղից նաև նստաւ և անցաւ Միջերկրականը, նկարելով Յունաստանի և Կոստանդնուպօլսի չրջակայքի տեսարանները։ Զարմանալի է թէ ինչպիսի արագութեամբ է նկարում Այվազովսկի, այնպէս որ, երկու տարուայ ընթացքում միայն՝ յիսուն նկարներից աւելի դուրս եկաւ նրա վրձինի տակից, որոնք բոլորն էլ ձեռքէ ձեռք էին խլվում թէ Եւրոպայում և թէ Ռուսիայում։ Վերադառնալով Ռուսիա, նա կայսրի համար նկարեց երեք նկարներ, իսկ յետոյ էլի մի քանի պատուէրներ ստացաւ։ Բաց ի այդ նա ինքն նկարեց չատ նկարներ, որոց անունները յիշել դժուար է։ Այվազովսկի իւր նկարների համար ստացել է մեծաւոր բայց արժանի դովեստներ և ընծաներ, պարգևներ։ Նրա նկարներից կարելի է գտնել համարեա թէ բոլոր նշանաւոր վայրերում և նշանաւոր անձերի մօտ։ Պետերբուրգի գեղարուեստների ճեմարանից ստացաւ ոսկէ առաջին մեդալ, Գրիգորիս ԺԴ. Պապը պարգևատրեց նրան ոսկէ մեդալով, Ֆրանսիական ինստիտուտը պարգևեց երրորդ կարգի մեդալ, 1844ին ստացաւ Պետերբուրգում Ակադեմիկ տիտղոսն և Ս. Աննայի երրորդ չքանշանը, 1847ին ստացաւ պրօֆէսսորի կոչումն, 1857ին արժանացաւ Պարիզում պատուաւոր Լէգիօնի աստիճանին, և այլն։ Պէտք է ասել որ հռչակաւոր նկարչի վրձինի ամեն մի արտադրութիւնը մի նոր յաղթանակ է եղել գեղարուեստի։

Ց. Մ. Այվազովսկու վրձինի մի արտադրութիւնն է և «Պուշկինը Սև ծովի ափին» նկարը, որի մէջ ծովը թէև տաղանդաւոր նկարչին աջողվում է լիովին, բայց Պուշկինի նկարն ընդ հակառակն, բոլորովին անաջող է դուրս գալիս։ Պէտք է ընդհանրապէս ասել, որ Գ. Այվազովսկու վրձինը չատ թոյլ է մարդկ պատկերներ նկարելում։ Այդ պատճառով է, որ դեռ անցեալ տարի, նա համաձայնութիւն էր կայացրել յայտնի մարդկային պատկերներ նկարող Ի. Ե. Բեպինի հետ, որ միասին նկարեն «Պուշկինը Սև ծովի ափին»։ Այդ մասին արդէն մեր ընթերցողներին հաղորդել ենք իւր ժամանակին։ Այժմ մայրաքաղաքի թերթերը հաղորդում են, որ Այվազովսկու և Բեպինի սկսած նկարը վերջացած է, որի վերայ ծովը նկարել է Այվազովսկի, իսկ Պուշկինի երիտասարդ պատկերը՝ Բեպին,

Մայրաքաղաքի թերթերի ասելով, պատկերի երկու մասերն էլ առանձին առանձին առած, բոլորովին աչքդուել են, բայց նկարի մէջ ընդհանուր միութիւն չկայ — Պուշկինի պատկերը մօտից է լաւ երևում, իսկ Ծովի նկարը հեռուից, մինչդեռ հեռուից Պուշկինի դէմքի գծագրութեան առանձին արտայայտութիւնները, աչքի նրբութիւնը կորչում են, իսկ մօտից էլ Ծովի գծերն են բոլորովին կոշտանում։

«Այժմ մեր փողոցում էլ ոճն է» կարող էինք ասել մենք Ա. Ն. Օստրովսկու խօսքերով, որ հանդուգնաբար արտայայտեց 1880 թուին, Մոսկվայում, «Պուշկինեան օրերն» այսպէս է սկսում Hobի Յ. Կ. Այվազովսկու նուիրած յօդուածներից մին։ «Այվազովսկու յիշատակի ոճնախմբութիւնը ռուսական կրթութեան, ռուսական համայնական նուիրեան ոճնախմբութիւնն է, ասում է նա։ Սա այն ամենահամոզիչ փաստերից մին է արդարացնելու համար այն ճանապարհն որի վերայ ոտք կոխեց Ռուսիա Պետրոսեան բարեփոխութիւններից սկսած, իւր յարաբերութիւնները Եւրոպայի հետ վերանորոգելուց յետոյ։ Կրթուած մարդկութեան հետ սկսած կապերը յարուցին ազգային ոյժերն, և պղպաբերեց մեր համայնականութեան հետ միացած «օտարազգիների» ընդունակութիւնները։ Մենք Յ. Կ. Այվազովսկու անձնաւորութեան մէջ տեսնում ենք, ասում է յիշեալ թերթը, ասիական ամենամեծ գեղարուեստագէտը, թէև նա «Հայկական ցեղից» է։ Մենք տեսնում ենք նրա մէջ մեր ազգային գեղարուեստի հպարտութիւնն ու փառքը, թէև յարգելի Յօբելեարը յայտնի տեղ է բռնում ամբողջ աշխարհի նկարչութեան մէջ։» Իրաքանչիւր մտածող Հայ կը հասկանայ, թէ որքան ճշմարտութիւն կայ ռուս թերթի այդ խօսքերի մէջ . . . ։

* * *

Յ. Կ. Այվազովսկի բազմաթիւ դիտնական, գեղարուեստական և բարեգործական ընկերութիւնների անդամ է ինչպէս Ռուսիայում, նոյնպէս և արտասահմանում։ Զանազան ժամանակներում նա ընտրուած է Ամստերդամի արքայական (1847 թ.), Հռոմի, Ֆլորէնցիայի, Շտուտգարդի ճեմարանների անդամ, Հիւսիսային Ամերիկայի, Զմիւռնիայի, Աթէնքի գիտական և գեղարուեստական ընկերութիւնների անդամ։ Նոյնպէս

անդամ է ընտրուած և Մոսկվայի, Թիֆլիսի, Պետերբուրգի, Օդեսայի և շատ տեղերի դեղարուեստական և ուսումնական աշխարհագրական ընկերութիւնների, իսկ ռուսական գլխաւոր շտաբը նրան 1844 թուից համարում է իւր նկարիչը։

Նոր–Դար

ՀԱՑ ՀՐԿԻԶԱՒՔ Ի ՊՕՓՈՒՇԱՆ*

. . . Խմբագիր Աբելեան Մարկոս,

Ցունիս 3ի օրը ցաւոց և դառնութեան յիշատակի օր մը ալիտի արձանագրուի երկրիս տարեգրութեանց մէջ՝ անակնուն նելի և բազմադէմ հրդեհին պատճառաւ, զորմէ դիտակ է անշուշտ նաև Ձերդ Ազնուութիւն։

Վասն զի նոյն օրը յետ հասարակաւուր ժամ 1ին քաղաքիս հիւսիսային ծայրէն հրդեհը բռնկելով, բուռն հողմոց սաստկութեամբ արագ արագ ծաւալեցաւ, և լափեց հազարէն աւելի տուն, և հազարաւոր անձինք, որոց շատն առաւօտուն հարուստ էին, միայն երեք ժամու թշուառացան և աղքատ դիւրեցին. թողումք ասել այրուածներն և վիրաւորուածներ, որ սոսկում կը բերէ մարդուս։

Այս աղէտալի հարուածին հետեւեալ օրն ամեն ազգաց հասարակութիւնք մասնաժողովներ կազմեցին և հանգանակութիւններ բացին օգնութիւններ հաւաքելու իրենց թշուառ ազգակցաց համար։

Այս տեսնելով Հոգաբարձութիւնս, ինքն ևս պարտք համարեցաւ նոցա օրինակին հետեւելով նպաստ հաւաքելու մեր դժբաղդ Ազգակցաց համար։

Ուստի, մեծարգոյ Խմբագիր, գիտելով որ միշտ պաշտպան կը հանդիսանաք թշուառաց, և հաւատարիմ թարգման նոցա ցաւոց և հառաչանաց, սոյնին համոզմամբ և Հոգաբարձութիւնս կը պիտի առ Ձեզ խնդրանօք, ձայն բառնալու Ձեր

*Այս նամակը, չգիտենք ինչ պատճառաւ, ուշ հասաւ խմբագրութեանս ձեռքը։ Ծ. Խ.

աղէտուս հանդիսին մէջ, և ի հանգանակութիւն յորդորելու զամենայն մարդասէր անձինս ի նպաստ հրկիզելոց քաղաքիս, և ապա զհամագումարն հաճիլ տալ աւելի Հոգաբարձութեանս, խնդրելով այնու միանգամայն, ծանուցանել մեզ և զայս, թէ գոյանալիք նպաստն ինչպէս կը հաճիք որ բաժնուի, հաւասարապէս ամէ՞ն այլասեռ ընտրելոց, թէ միայն Հայոց:

Այսու խնդրեմք ... Տէր, ընդունիլ նաև զմեր խորին յարգանաց և երախտագիտութեան հաւաստիս:

Ի դիմաց Ազգային Հոգաբարձութեան
ԼՈՒՍԻԿ Վ. ԿՕՅԼԵԱՎԵԱՆՑ
ՕՀԱՆՆԷՍ ԻՊՐԱԻԼՑԻ

Պօթուշան, յուլիս 1887:

ՆԱՄԱԿ ՄԱՃԱՌՍՏԱՆԷՆ

Յետագայ նամակն, որ կ'պարունակէ շատ հետաքրքրաշարժ տեղեկութիւններ Մաճառստանի և Ռումանիոյ Հայոց վրայ, ուղղեալ էր առ Ազնապատիւ Սրբազան Առաջնորդն՝ Մաճառստանէն: Տեսնելով զայն Նորին Սրբազնութեան մօտ՝ խմբագրութիւնս խնդրեց որ հաճի, ըստ վաւերաքանաչ գրոցին, հրատարակութեան տալ: Ազն. Սրբազան Առաջնորդն յանձնեց մեզ այդ նամակը, զոր աւասիկ կ'հրատարակենք՝ վստահ լինելով որ մեր ընթերցողներն հաճութեամբ պիտի կարդան զայն և ճշդիւտ դաղափար մը պիտի առնուն արտասահմանի Հայոց ներքին վիճակին վրայ:

Առ Շնորհազարդ Տէր Մելքիսեդեկ
Սրբազան Արքեպիսկոպոս Մուրատեանց:

Շնորհազարդ Տէր իմ,

Ձեր անուանն և համբաւը լսած լինելով՝ վստահութեամբ

նամակ գրեցի Ձեզ և չատ չնորհակալ եմ որ իսկոյն պատասխանեցիք : Արտասուաթոր աչօք կարդացի Ձեր նամակն , միտս բերելով մեր Հայրենիքն և ցիրուցան եղած Աղգն : Ինչպէս գրած էի Ձեզ , ես Արարատեան աշխարհէն եմ և բաւական տարիներէ ի վեր եղած եմ այն տեղէն և Տաճկաստանի մէջ մի տարի մնալէն զկնի անցած եմ ի Ռումանիա , ի Պուդովինա և մեծ մասամբ կը գտնուիմ ի Մաճառստան :

Ինձմէ տեղեկութիւն կ'ուզէք իմ չրջագայած տեղերուս Հայերու մասին . բայց ես գրագէտ չեմ , մի պարզ մարդ եմ . ուստի իմ գրածներս ալ այնպէս ընդունեցէք : Ձեր գրածէն ես հասկըցայ որ Դուք մի բարեհոգի և մաքուր սրտով Հայ էք , և կարող եմ ամեն բան վստահութեամբ գրել Ձեզ :

Ձեր վեհութեան վրայօք թէ այստեղ ի Մաճառստան , թէ բոլոր Ռումանիա , թէ Պուդովինա և թէ մինչև Լէմպէրկ ամեն պատահած տեղերս միշտ լաւ բաներ լսած եմ Ձեր քաջաբարոյ և քաղցր վարդապետութեան մասին : Ձեր կաթուղիկոսական ընտրութեան համար ամենքն ուրախացան , քանդի ամեն օտար լրագիրներ գրեցին . բայց յետոյ չատ ցաւեցան երբ իմացան թէ Ռուսաց Կայսրն ուրիշն հաստատած է : Այս մասին բնաւ մի ցաւիք . ես այնպէս կը հաւատամ որ Աստուած Ձեր թանկագին կեանքն աղատեց : Դուք պարծեալ Ձեր կաթուղիկոսութեան պիտղոն ունիք այս լուսաւոր Եւրոպայի մարդկանց մէջ , և այս քաղաքակիրթ մարդիկն միշտ բարեկիրթ ուսումնական կը ճանչեն զՁեզ : Ես արդէն տասն տարի առաջ Լէմպէրկ գտնուեցայ և այն տեղի Կուսաստանի մէջ յիշեցին ինձ Ձեր քաղցր անունն և տուին կարդալու այն կոնդակն զոր Ձեր մէջտեղ Եսայի Սրբազան Պատրիարքն զրկած էր նոյն Կուսաստանին : Հաւատացէք որ մատունքի պէս պատահած էին և քանիցս կարդացուցին , որովհետև իրենք Հայերէն տպագիր միայն կարող են կարդալ : Անյագ կերպով պատմեցին Ձեր այցելութիւնն և ոչ միայն ի Լէմպէրկ , այլ և ամեն տեղ կը փափաքին Ձեր վերստին այցելութեանն : Արդեօք կարո՞ղ էք այս բարի փափաքն կատարել . հաւատացէք որ ձեր անունը կ'անմահացընէք այս երկրին մէջ : Բայց թողունք այս խնդիրն և տեղեկութիւններ հաղորդենք Ձեզ :

Մաճառստանի մէջ չատ Հայք կան և իրենց բնակութեան տեղին է Թրանսիլվանիա , որ Մաճառերէն կը կոչեն Էրդէլ , այսինքն Անտառաց : Այս բարեբեր երկրին մէջ կը բնա-

կին Մահաւաք , Ուլլահք , Սաղք և Հայք : Բայց երկրին հարս-
տութիւնն և առատութիւնը գրեթէ Հայոց ձեռքն է : Մահառատա-
նի Հայերն մեծ մասամբ բարեկեցիկ են և շատ Հայեր կան թէ
վահառական և թէ Տէրութեան պաշտօնեաներ : Օրինակի հա-
մար , Պուղտպէնդի հաշտարար պատուարն Հայ է և անունն
Մանուկ կամ Մոնի Կայասկ , նոյնպէս քաղաքապետն Եանուչ
(Յովհաննէս) և մի Հայ բժիշկ Պաղրատեան : Կան նոյնպէս դա-
սատուներ Մահառերէն և Գերմաներէն լեզուի : Այսպէս ա-
մեն քաղաքաց մէջ կան պաշտօնեայ Հայեր և կալուածատէ-
րեր , ինչպէս Գլուշ քաղաքի մէջ Պուղտան (Աստուածատուր)
անուն Հայապղին և այլք : Այս քաղաքի մէջ Ս. Լուսաւորչի
Նշխարաց Գիւտի տօնին մեծ թափօր և հանդէս կ'ընեն ,
թնդանօթներ և հրացաններ կը նետուին , մեծ ուրախութիւն
կ'ընեն կերուխումով , աղքատաց ողորմութիւն կու տան և
պրեթէ բոլոր քաղաքն տօն կը պահէ իրեւ Կիրակի : Կան Հա-
յոց քաղաքներ , ինչպէս են Կէդլա , Մահառերէն Սօմալուվար ,
Պաշալալով կամ Ելիսաւետապոլիս , Մահառերէն Էրժիսէտվա-
րուչ : Կէդլա քաղաքն ունի մինչև վեց հազար Հայ բնակիչ , որոյ
քաղաքապետը Հայ է , և կան մեծատուններ , ինչպէս են Պող
Ներսէսեան , Սուտաչի Թոդորն (Թէոդորոս) : Ունին երկու եկեղե-
ցի , մին յանուն Ս. Աստուածածնի և միւսն Սողոմոնի , Մահա-
ռերէն Գլիսանիա , այսինքն Առաքելոդանիա : Ունին Ազգային
Հիւանդանոց , Աղքատանոց և Հայ Ուսումնարան , ուր տղայք
կ'ուսանին Հայերէն , Մահառերէն և միւոր ինչ Լատիներէն ու
Ներսերէն : Բայց Հայոց լեզուն յառաջ չերթար , քանզի կ'ը-
սեն թէ՝ Հայի լեզուով կարող չենք հաց վաստըկիլ : Կան ուրիշ
Հայ քահանաք և այժմեան աւագ քահանային անունն է Բա-
բան , որ է Գառն կամ Գառնիկ : Այս քաղաքն բաւական կա-
նոնաւոր է , մէջէն գետ կ'անցնի . ունի մերձակայ գիւղեր ,
ունի կալանաւորաց բերդ : Այս քաղաքը Հայք չինած են թե-
րեզիա թագուհւոյն արտօնութեամբ և առաջ միայն Հայք
բնակած են , բայց այժմ իրարու հետ խառնուած են Ուլլահ ,
Նեմկ , Մահառ և մինչև անդամ Հրէայ , իսկ քաղաքապետն
միշտ Հայ եղած է և այժմ ևս Հայ է :

Սոյն քաղաքէն մի ժամ հեռի կայ Դէչ անուն քաղաքն , ուր
կան հարուստ Հայեր , ինչպէս են Փօթուչանցի Եանուչ , Մօրցի
և այլն : Ամեն քաղաքներ ուր որ Հայեր կան , Լուսաւորչի ա-
նունով ողորմութեան անտուկ ունին և յատուկ երէցփոխան :

Գումարին մի մասն պատարագուց կը տրուի տեղական Քահանայից, իսկ երեք մասն կը պահուի Հայաստանցի աղքատ չքաւորաց համար, որուն ականատես եղայ և կը յիշեմ որ Վանցի տիրացու Հայրապետ աղքատ մի և կար: Այս ողորմութիւնը բաշխելու ժամանակ ամենևին Հասունեանց պէս դաւանութեան խտրութիւն չկայ, բաւական է միայն որ աղքատն աղգաւ Հայ է: Երբ Հայաստանցի տեսնեն և նկատեն որ վարքով լաւ մարդ է, տունէ տուն ճաշի կը հրաւիրեն և լալով ու ողբալով հարցումներ կ'ընեն Հայաստանի վրայօք: Իրենց խօսած Հայերէնն շատ խառն է զանազան լեզուաց բառերով, ինչպէս Նեմցի, Ուլլահի, Մաճառի, Լեհի, Չիգանի, Պարսկի, Թաթարի և Տաճկի: Ռումանիոյ և Սուրջովայի Հայոց լեզուն աւելի հասկանալի է: Շատ տեղ Հայ լեզուն բոլորովին կորուսած են և երբ Հայերէն խօսող Հայի պատահին, կ'ամչնան և կ'արտասուեն: Ահա հասարակ այս կողմի Հայերն ջերմեռանդ, Հայասէր և հիւրասէր են. սակն տեղ ունին Ս. Լուսաւորչի պատկերն որ զՏրդատ թագաւորն կը մկրտէ հանդերձ ընտանեօք և ներքևը գրուած է Հայերէն և Լատիներէն: Մի օր տեսայ երկու Հայ՝ Սըվազցի Կարապետ և Պօլսեցի Նշան և մի Մաճառստանցի ծերունի Հայ, որ իր թոռները կը յորդորէր Կարապետի և Նշանի ձեռքը համբուրելու ըսելով թէ՝ Հայոց երկրէն եկած են, իրենց օրհնութիւնն առէք: Մի օր տեսայ եօթանասունվեց տարեկան Լատինածէս մի Հայ ծերունի քահանայ որ կգկտուր հայերէն խօսիլ գիտէր: Մեր խօսակցութեան ժամանակ ինձ ըսաւ. «Ես շատ հարուստ եմ և պատրաստ եմ իմ բոլոր հարստութիւնս տալ աղգօգուտ գործի համար...:»

Տեղւոյս Հայերն շատ ամօթխած են և երկիւղած. այստեղ մի սովորութիւն կայ Մաճառաց մէջ երբ իրենց աղջիկներն կարգելու լինին, վերջին օրհնութիւնն ու խրատն այս խօսքով կու տան հարսնացուին. «Շատ ամիս, շատ ծաղկիս և լինիս Հայի աղջկան պէս ամօթխած, պատուաւոր և պարկեշտ»: Տեղւոյս Հայոց լեզուն, ինչպէս ըսինք, խառն է, բայց ղրաբար բառեր ևս ունին. օրինակի համար՝ աղջիկ ըսելու տեղ ղոռաղ կ'ըսեն, կնիկն իւր մարդուն քաղդ կ'ըսէ, ճանապարհին կ'ըսեն օղմ, վաստանուն մարդուն կ'ըսեն խոջա և ծէֆ, հօրը կ'ըսեն աչա (Տաճկերէն), պատուաւոր մարդուն կ'ըսեն հարկաւոր, տիկնոջն կ'ըսեն բէյոյ, և այլն, և այլն:

Տակաւին կ'եփեն Հայաստանի կերակուրներն, ինչպէս են փօլմա, խլա, ղաբուրմա կամ ղըրման, ականջապուռա, հաքխա և մեծ-պահոց մէջ մախոխ չոր դաղճով և նոր տարին կը չինեն մեղրով և ընկուզով պալավաղէ, ֆախա, և այլն:

Եթէ երկնքին երեան ագռաւէն մեծ թռչուն տեսնեն, կնիկներն, աղջիկներն և տղայք կ'ըսեն. «Թռչո՛ւն, թռչո՛ւն, մեր Հայոց երկրէն եկար, ինչ որ ունիս ասա մեզ, բերանդ համբուրեմք:» Մաճառերէն՝ էրմէնուէ ակընբուէ ենք մօտը գնենք ուշադ հողը մնդգէ չգիտցմ ապեմն:

Հայերն չեն կամիր իրենց աղջիկն Մահառի տալ, որպէս զի իրենց հարստութիւնն օտարին չանցնի: Աւելի լաւ կը համարին աղքատ Հայի տալ քան թէ հարուստ Մահառի, ըսելով թէ՝ Հայ տղան աշքաբաց է և կարող է ապրիլ: Մահառի աղջիկ ևս չեն առնուր. իսկ ընդհակառակն Մահառներն միշտ կը սիրեն Հայի աղջիկ առնուլ: Երկու ազգաց մէջ շատ սակաւ է խնամութիւնն:

Որովհետև ես շատ տեղ կը շրջիմ և միշտ Հայ ազգի և Հայաստանի վրայ կը խօսիմ, անուանս դրած են Հայապուն: Եթէ դրածներէս ախորժիս, տակաւին շատ բան պիտի գրեմ և երբ կամենամ այս կողմերն այցելել, ամեն գրածներուս ստուգութիւնն աչքով պիտի տեսնես: Ես կանխաւ յայտնեցի որ գրագէտ չեմ և ամենևին ուրիշ դրուածքներէ քաղուած չեմ ըներ, այլ կը գրեմ իմ տեսածն ու լսածն: Հետևապէս կը վախաքիմ որ գրածս նոյնութեամբ հրատարակել տաք, որպէս զի մեր հեռաւոր ազգակիցներն ևս կարդան:

Ն. Ծ.

Պ. Խ.

ԼՈՒՐԵՐ ԿԻԼԻԿԻԱՑԻՆ

. . . Խմբագրապետ Աբելեան Մամուլ ազգօգուտ հանդիսի,

Ժամանակէ ո՛րի վեր Կիլիկիոյ անծանօթ խորչերուս մէջ կը վերանորոգին հրաչից, մարդարէութեանց, ճգնաւորութեանց հին դարերը, ձեռամբ Մուհապէթ ըսուած տեսակ մը կրօնա-

մոլից · սոյն Մուհասպէթի օրորոցն եղած է Ալպուսթանի մօտ Նարբուզ գիւղն , ուստից եօթն ութ տարիներէ ի վեր խել մը դիւղերու մէջ տարածուելով , վերջապէս ներկայ տարւոյս սկիզբը Մարաշ ևս մուտ գտաւ՝ չնորհիւ մեր տղէտ և անտարբեր կրօնականաց : Մուհասպէթի հիմնադրութեամբ պանծացող առաքելաշնորհ քահանաներէն մին կամ երկուքը պահօք , աղօթիւք և քարոզութիւններով , ի մասնաւորի իւրեանց խստակեացութեամբը Մարաշի մէջ ևս հասարակութեան աչքերը չլացընելու ջանք ըրին և սակ մը այնպէս կարծուեցաւ թէ բազումք պիտի յարին այս տարօրինակ վարդապետութեան : Սակայն բարեբաղդաբար կարճատև եղև Մարաշի մէջ նոցա յաջողութիւնը , չուտով ինքնիրեն կորոյս իւր նախկին վայրն , և այժմ մի քանի անձինք հապիւ մնացած են , որք առանց զատուելու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծոցէն կ'աչխատին աստուածահաճոյ կեանք մը վարել , և ասոնցմէ բուռն քրիստոնէական կատարելութեան հասնողներ կարող կը լինին եղեր անճառ տեսիլներու ականատես լինիլ և աստուածային լոյսեր ցոլացընել իրենց անձին վրայ : Կոստանդնուպօլսոյ Կրօնային ատենին այս նկատմամբ ի սկզբանէ անտի ցոյց առած անտարբերութիւնը մեզ զարմանալի կ'թուի :

Այսպիսի ժամանակի մը մէջ յորում գործունեայ և եկեղեցւոյս վառաց նախանձախնդիր եկեղեցականաց ոչչափ կարօտ լինելնիս զգալի կը լինէր , Մարաշ մի մեծ կորուստ ըրաւ յանձին Արժանապատիւ Տ· Նահապետ քահանայի որ երկարատև հիւանդութենէ մը զկնի մայիս 4ին անգութ մահուան զոհ ընկաւ ի հասակի 67 ամաց՝ ի խոր սուգ թողլով տեղւոյս Հայոց սիրտերը :

Արժանապատիւ Տ· Նահապետ աւագ քահանայն ի վաղուց անտի նշանաւոր եղած է անբասիր վարուք , գործունէութեամբ և էրկմտութեամբ , երկար ամեր Առաջնորդական տեղապահութեան պաշտօն վարած է , և հին բազմատաղնապ ժամանակաց մէջ աղգային և եկեղեցական իրաւանց անվեհեր պաշտպան կանդնած է , յանձն առնլով ամեն տեսակ դրկանք , նեղութիւն , մինչև անգամ աքսոր , իւր սկզբունք եղած էր ամեն առեն և ամեն պարագայի մէջ Ազգիս օգուտն անձնական շահէն , Եկեղեցւոյ վառքն անձնական նկատումներէ վեր դասել : Իւր շրջահայեաց ոգւով , ուշիմ մտօք և տարիներու ընծայած փորձառութեամբ անփոխարինելի ծառայութիւնները

մատուցած է Ազգիս և այսու արժանացած է այն մեծ համարման և յարգանաց որոյ հաւատարիքն ակներև եղև յուղարկաւորութեան հանդիսին, ըստ որում ամեն թաղերէ գունդ գունդ բազմութիւններ գալով անհամար անձինք ներկայ գտնուեցան, ամեն դէմքերու վրայ տխրութեան հետքեր և ամեն աչերու մէջ արտասուաց կաթիլներ կ'երևէին, թէ յեկեղեցին և թէ գերեզմանատունն ընտիր դամբանականներ խօսեցան. Արժ. Տ. Կարապետ քահանայ Կիւլիւզեան և Պ. Շիւքրի Ալեքսանեան Եկեղեցւոյ մէջ խօսեցան, առաջինն կենսագրութիւնն ըրաւ, իսկ երկրորդն եղերերգ մը ընթերցաւ: Իսկ գերեզմանատունը խօսեցան Մ. Քրիսթի և Գազանճեան Բողոքական հովիւներն, Անգլիքան եկեղեցւոյ երէց Ճրնազեան, և Այնթապցի Պ. Հրանտ Սիւլէօհեան, որ հիւրաբար հոս կը գտնուէր, և Ոսկերիչեան որոնք գեղեցիկ իմն դրուատեցին Հանգուցելոյն բարեմասնութիւնն և Ազգն այս մեծ կորստեան համար մխիթարել ջանացին: Իրաւամբ Արժ. Տ. Նահապետ Ս. հօր մահն անդարմանելի հարուած մը պիտի նկատուէր եթէ իրեն յաջորդ չթողուր իւր որդին Արժ. Տ. Ղևոնդ հայրն, որ իւր ուսումնականութեամբ, գործունէութեամբ և պերճախօսութեամբ մեծ համբաւ հանած, և ազգայնոց անկեղծ սիրոյն իսկ օտարաց պատկառանաց արժանի հանդիսացած է: Սակայն որչափ քիչ են Տ. Ղևոնդի նմանները մեր մէջ, մինչդեռ Մարաչի մօտակայ Մկնճիքի գիւղին բնակչաց համար կը պատմուէր թէ՝ առ ի չգոյէ քահանայի և վարժարանի կրօնափոխ լինելու տրամադիր են, մինչդեռ Ազգը գիւղերէից անխնամ և անհովիւ մնալուն վրայ կը տրտմէր և հնար կ'որոնէր վերահաս վտանգէն զայնս ազատելու, միւս կողմէն Գարեգին վարդապետ մը, որ չեմք գիտեր ինչ պաշտօնով հոս կը թափառի, խնջոյքի մը մէջ մատռուակութիւն ըրած միջոցին կոչնականաց մին օղիին գաւաթը մերժելուն համար կ'բարկանայ և այս անպատուութեան վրէժը լուծելու համար իսկոյն մի և նոյն գիւղով վիճակի մէջ Պապականաց եկեղեցին կ'դիմէ. ուսկից՝ սթափելէն ղկնի՝ դուրս հանելով նորէն եկեղեցի կը բերուի մեծ դժուարութեամբ:

Ամաքէն այսպիսի ամաչնորհները միանգամ ընդ միշտ մէջտեղէն վերցնելու դիտաւորութեամբ է որ Ամեն. Կաթողիկոսը քանի մը տարի առաջ ժառանգաւորաց վարժարան մը հիմնած է, որոյ տարեկան հարցաքննութիւնն կատարեցաւ նախընթաց

ամսոյն մէջ. մրցանակաբաշխութեան հանդէսն արժանավայել չքով կատարեցաւ ընդ նախագահութեամբ Ա.Մեն. Կաթողիկոսի և ի ներկայութեան խուռն բազմութեան, հայերէն, թրքերէն լեզուաւ ճառեր արտասանուեցան, նմանապէս կարդացուեցան ներբողեաններ առ Օգոստափառ Սուլթան Համիտ կայսր և թէ տեղւոյս Վ.սեմ. կառավարիչ Տէտէ փաշա. յետոյ ուսանողաց արժէից համեմատ տրուեցան արծաթեայ խաչեր զորս մուխասարրըճ Տէտէ փաշա և Ա.Մեն. Կաթողիկոսն իւրեանց ձեռամբ քաջալերական զանազան խօսքերով կախեցին ուսանողաց կուրծքն: Ա.Մեն. Կաթողիկոսը յոտին կանգնելով նախ իւր խորին շնորհակալիքը յայտնեց առ Մուխասարրըճ և այլ Հայ ու Թուրք պատուաւոր հրաւիրելոց որք բարեհաճեցան իւրեանց ներկայութեամբ պատուել հանդէսը:

Կ'ըսուի թէ Նորին Ս. Օծութիւնն ուսանողաց թիւն, որ այժմ 25 է, 40ի վերածելու, նոյնպէս ուրոյն վարժարան մը կառուցանելով օրինաւոր վիճակի մը մէջ դնելու մտադիր է: Ըստ իս սոյն փառանգաւորաց վարժարանը Մարաշի մէջ կառուցանել հարկ է մի քանի նկատմամբ. նախ՝ վասն զի Բողազքաղանց Մարաշի մէջ բացած անթիւ վարժարանաց դէմ չունինք մի օրինաւոր վարժարան. երկրորդ՝ Նորին Սրբազնութեան հայրենիքը լինելով Մարաշ իրաւունք ունի Ա.Մեն. Կաթողիկոսէն այսպիսի մեծ շնորհ մը ընդունելու. երրորդ՝ Կիլիկիոյ թեմականաց մէջ Մարաշ մաքուր օդով և առատ ջուրով խիստ յարմարութիւն ունի այսպիսի հոյակապ վարժարան մը իւր մէջ կառուցուելու. չորրորդ՝ Նորին Ս. Օծութիւն տասըսոյն մի մեծ մասն հոս անցընելուն հարկ է որ իւր մօտ աշաց առջև գտնուի: Սիրելի է լինճ յուսալ թէ Ա.Մեն. Կաթողիկոսն ի նկատ առնելով այս և այլ այսպիսի հզօր պատճառները՝ Մարաշի մէջ կառուցանել պիտի բարեհաճի իւր գիշերօթիկ վարժարանը յուրախութիւն և ի չինութիւն Մարաշի ազգայնոց:

Մարաշ, օգոստոս 1887: ԴԱՒԻԹ ՏԷՐ ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ*

ԴԱՍ Դ

ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ֆիզիքականն ու բարոյականն. — Նախորդ դասին մէջ տեսանք որ բուն դաստիարակութիւնը կ'բաժնուի երեք ճիւղի, Ֆիզիքական, մտաւորական և բարոյական: Յոյժ տուինք նաև թէ այս բաժանումն երևցածին չափ բացարձակ չէ: Արդարև՝ մարդուս մարմնոյն և հոգւոյն մէջ այնքան սերտ կապ մը կայ որ Ֆիզիքական մշակումն ներգործութիւն ունի բարոյականի վրայ, ինչպէս բարոյականն Ֆիզիքական դաստիարակութեան վրայ: Ահա այս յարակցութենէ կ'ծագի մէկ կողմէ Ֆիզիքական դաստիարակութեան կարևորութիւնը, միւս կողմէ դաստիարակութեան և կրթութեան բարոյապար աղդեցութիւնը:

Իբենց փոխադարձ յարաբերութիւն. — Մարմինն յարաբերութիւն ունի իմացականութեան հետ. արդէն յայտնի է որ փափուկ կամ վատոյժ կազմուածք ունեցող անձ մը չէ կարող միշտ մտաց ծանր աշխատութեանց պարապիլ. իր կարողութիւնները կերպով մը կ'կարկամին հիւանդութենէն: Ուղեղի աւելնէ թեթև դրդռումն կ'արդիլէ մեզ ուսման ճաշակն կամ հաճոյքը վայելելը: Այս բաւական չէ. սակայ դէմի ցաւ մը մասամբ կը ջլատէ մեր մտային կարողութիւններն, և յատկապէս յիշողութիւնն ու երևակայութիւնն: Երբ ուղեղն փոքր ինչ յոդնած կամ ծանրաբեռնած է, կարելի չէ դաղափարներ երկնել և կորովաբար արամարանել:

Անհատի մը Ֆիզիքական կազմութիւնն ոչ նուազ կ'աղդէ իր բարոյութեան և իմացականութեան վրայ: Կան բնաւորութիւններ որ ընդունակ են բուռն կրից, կան նաև որ անընդունակ են խորին այլայլութենէն և անզգայ մեծ և ազնիւ գործերու առջև: Շատեր դիտեն մաղձային, արիւնային, ջղային

*Տե՛ս երես 227, 266, 398, 444:

և աւելին կազմուածքի յատկանիշերն : Իւրաքանչիւրն ունի իր թերութիւններն ու յատկութիւնները , կամ, լաւ ևս ըսենք համար , իրենց թերութիւնները ստէպ ինքնուրոյն յատկութեանց ծայրայեղութիւններն են : Արդ՝ խառնուածքի բնական ձկտումներու մէջ հաւասարակշռութիւն հաստատել և բարոյութեան հետ միարանել, ահա այս է դաստիարակին գործը :

Միւս կողմէ բարոյականն ու մտաւորականն ֆիզիքականին վրայ կ'ներգործեն : Կամքն , այս մտային ու միանգամայն բարոյական զօրութիւնն , երբ լաւ ուղղուի , կարող է պրեթէ վերայինել խառնուած մը մարմնոյն տուած սովորութեանց չնորհիւ :

Ըսա հաճոյս , կամքն կրնայ բարւոքել կամ վատթարել մարմինն , կրնայ կրից հլու սպասարկուն ընել զայն , կամ իր պարտաւորութեանց հմուտ և լուսածին հոգւոյ գերին : Բարոյականն կրնայ քանդել մարդկային մարմինն արտմութեամբ , վիշտերով և խղճի խայթով· կամքը կրնայ արգելք դնել այդ վիճակին և հոգւոյն նոր ուղղութիւն մը տալ : Զգուհեաև բարոյականի վրայ իմացականութեան ունեցած ազդեցութեան կը հաւատանք , կրթութիւնը կ'նկատենք , շատ մի խոփայից կարծեաց հակառակ , բարոյութեան մի պատուականագոյն սատարը :

Այս սերտ միութեան , այս փոխադարձ ներգործութեան կ'ակնարկէ Բասդալ , երբ , մարդու և բնութեան վրայ խօսելով, կ'ըսէ · « Ո՛չ հրեշտակ , ոչ անասուն , և վատագոյնն այս ոչ ոք , երբ կ'ուզէ հրեշտակ յիմանալ , անասուն կ'դառնայ : »

Մարմնոյն և հոգւոյն մէջ գտնուած այս յարաբերութեանց պատճառաւ կ'ծագի ֆիզիքական պատիարակութեան կարևորութիւնն , որու առարկան է ոչ միայն մանկան մարմինն կատարելի եղած կատարելութեան հասցընել , այլ և նպատակն է , շատ աւելի բարձր , այս է՝ մանկան կորովի մարմինն հոգւոյ կատարելութեան գործի մ'ընել : Պլատոն իր մի Տրամախօսութեան մէջ կ'ըսէ . « Մարդ հոգի մ'է որ կ'գործածէ մարմին մը , ինչպես քանոնը՝ գործի մը : » Եթէ այսպէս է , գործաւորը պարտաւոր է խնամել գործին որ ամեն բան կ'հալածցնէ իրմէն : Հրաշալի գործի , որով պիտի ձեռք ձգէ իր հոգւոյն գործածելիք նիւթերն , որով պիտի կարենայ իրօք փոխադրել իր հոգին աշխարհիս ամեն կողմերը , հաղորդակցիլ խօսքով և լսելիօք իր նմաններուն հետ , և գնահատել բնութեան հրաշակերտներն ,

ինչպէս և արուեստից, գիտութեան և ճարտարութեան հրաշալիքն որ դրեթէ նոյնչափ աքանչելի են։

Ֆիզիկական դաստիարակութիւն հարկն ու կարևորութիւնն. — Ուրեմն դաստիարակը պարտի սովրեցընել մանկան որ իր մարմինն իբրև անարգ ու արհամարհելի նիւթ չնկատէ։ Հին աքսկետիքականը զայն կ'պատժէր, կ'տանջէր և կարծէր թէ հոգին չկրնար զարգանալ երբէք առանց զսպելու մարմինն որ զայն իբրև գերի կ'պահէ։ Թէև չենք համամիտ այն անգլիացի իմաստասիրին որ կարծէ թէ «յաջողութեան առաջին պայմանն աշխարհիս մէջ լաւ կենդանի մը լինիլ է» կ'պնդենք սակայն որ պէտք է քաջառողջ լինիլ, հետևապէս խնամել մարմինն, որպէս զի մարդ կարող լինի երկար տարիներ վարել քաղաքակրթութեան մեզի պատրաստած կեանքը։ Մտային մշակումն, որ ամէն կանխահաս է և ծայրայեղ, դրեթէ անընդհատ և բուռն զրգռութիւնն որու մէջ կ'գտնուի մարդ իր սիրտոյքն հոգալու, իր կացութիւնը բարւոքելու և զարգացընելու, կենաց դժուարութիւններն, որ օրէ օր կ'աւելնան, կ'պահանջեն կորովի կազմուած մը, հաստատ, ուժեղ և հաւատարակիտ խառնուած մը, զոր միայն բարենպատակ դաստիարակութիւնը կրնայ տալ։ Անտես չառնենք մարմինն՝ միտքն առաւել ևս յարգելու պատրուակաւ, վասն զի ֆիզիկական կեանքն մտային կենաց անհրաժեշտ հիմն է, և մին արհամարհելը միւսն աւրել է։

Իր օգտակարութիւնը ընդ ողջ համաբ. — Եթէ կարևոր է ֆիզիկական դաստիարակութիւնը քաղաքի տղոց համար, որ ամէն վատառողջ բնակարաններ ունին, արևէն և մաքուր օդէ զուրկ կ'մնան, պիտանի է նաև գիւղացի տղոց համար։ Արդարև՝ այս վերջիններն դաշտերու մաքուր օդ կ'ծծեն, իրենց գիւղին անսահման հորիզոնը կ'վայելեն, ծանր աշխատանքի կ'ենթարկին, բայց այդ աշխատանքն անոնց մկանները զօրացընելու և ոյժը կրթելու կ'օգնեն։ Երեկոյին՝ իրենց անշուք բնակարանը կ'դառնան թերևս վաստակաբեկ, այլ բաց աչօրժակով և քունի տրամադիր։ Դաշտային կենաց անդորրութիւնը յարմար է ուրեմն առողջութիւնը պահպանելու և զարմանելու։ Սակայն շատեր չեն մտածեր որ այս չարքաշ և աշխատասէր կենաց համար պէտք է արդէն ունենալ քիչ շատ ոյժ և կենսային կորով։ Ինչպէս կ'կարծուի քաղաքներու մէջ, ամեն գիւղացի տղայք խոշոր և կարմրայտ չեն, շատերն տեղ կ'տառապին և անբացատրելի հիւանդութեամբ կ'մաշին։

Ոմանք ունին ձեւ հասակ ու սրունք, և այս ձեւութեան պատճառը ծնողաց անուշադրութիւնն է, որով հոգ չեն տա- րած իրենց զաւակաց կազմուածքին ու դիրքին, և կամ թեր- ևս անընդհատ աշխատութիւնն է որով ժամանակէն առաջ կորաքամակ ու հալումաշ կ'երևին: Այս աղէտալի հետևանաց առաջն առնելու կամ զանոնք մեղմելու համար, միթէ դաստի- արակին միջնորդութիւնը կարևոր չէ, և իր հմտութիւնն, ֆի- զիքական դաստիարակութեան նկատմամբ, չկրնաք արդեօք մեծ ծառայութիւններ ընձեռել գիւղային ժողովրդոց:

Դաստիարակին համար պէտք ծանօթանալիք- Ֆիզիքական դաստիարակութիւն տալու համար կարևոր է երկու տեսակ ծանօթութիւններ ունենալ· ա) Այն ծանօթութիւնները որ բնախօսութիւնը կ'ուսցընէ· բ) Այն ծանօթութիւնները որ կ'ստացուին առողջաբանութեան ուսմամբ:

Բնախօսական գիտութեամբ դաստիարակը պիտի կրնայ դնհա- տել կենաց սպառումն ու նորոգումն: Մարմինն նիւթ է, և՝ հետևապէս, կ'մայլի ամեն նիւթի պէս՝ զոյն կազմող նիւթերու կորստեամբ, եթէ այս կորուստին համեմատութեամբ նոր ոյժ չստանայ: Այս ստացուած ոյժն, կան պարագաներ որ պէտք է աւելի լինի քան կորուստն, որպէս զի մարմինն աճի և զօ- րանայ: Դաստիարակը, հետևապէս, պիտի ուսնի բնախօսու- թեամբ և առողջաբանութեամբ թէ ինչպէս պարտ է ուղղել, զօրացընել կամ սեղմել այդ վերանորոգումն, որ կ'կատարուի անդադարելով, և որ մանկավարժութեան յարակից խնդիր մ'է:

Բնախօսութիւնն դաստիարակին պիտի ցոյց տայ նաև այն պաշտօններն որ մարդիկն իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ կ'դնեն, այսինքն՝ ընկերական ու պետական, և այս վայրա- պարժ գործիները կարելի է զօրացընել մկաններն ու ոսկրները զօրացընելով: Ահա այս խնդրոյն հետ կ'կապուի, մանկավար- ժութեան մէջ, մարմնամարզութիւնն, խաղերու և պբօսանքի ուսումն:

Ի վերջ՝ մարդկային մարմնոյն ծանօթութիւնն ճշդիւ պիտի դնհատել և գործադրել տայ կենսապահիկ կանոնները: Ֆա- յայտ է թէ՝ առողջաբանութիւնը կենաց ընթացքը կանո- նաւորելով ստէպ անոր երկարութիւնը կ'ապահովէ, և թէ աս- տիճան մը մեզի երջանկութիւն կ'հայթայթէ երջանկութիւն՝ որ չէ կարելի կատարեալապէս վայելել առանց առողջութեան: Առողջաբանութիւնը պիտի ցոյց տայ դաստիարակին թէ ինչու համար պէտք է կանոնաւորել ամեն ուշադրութեամբ ուսմանց

առողջութիւնն, ինչպէս նաև գթասանաց, ինչո՞ւ համար լուսա-
վառութեան այս ինչ եղանակը նախադասելի է քան միւսն, ինչո՞ւ համար պարտաւոր է հակել աշակերտաց մաքրութեան վրայ, ինչո՞ւ համար դասարանները հարկ է միշտ հովահարել, և ուրիշ բազմաթիւ ծանօթութիւններ կ'հայթայթէ, առանց որոց դաստիարակն իր պաշտօնը մասամբ միայն կատարելու դժբաղդութիւնը կ'ունենայ: Առողջաբանութիւնն՝ մանկավարժութեան տեսակէտով՝ կ'պարունակէ ուրեմն, ա) Ինչ որ կը վերաբերի դպրոցական միջավայրին. բ) Ինչ որ ուղղակի կը պատկանի աշակերտին առողջութեան և անձին. կամ ա) Դպրոցական առողջաբանութիւն. բ) Մանկային առողջաբանութիւն:

Վ.

ԿԱՐԱՊԻ ԵՐԳԸ*

Ը (վերջ)

Երկու օր եաք՝ գրեթէ ժամը չորս էր և ծովը բարձր, երբ նաւահանգստէն ելաւ լորտ Մէլիվանի սրանաւն: Ի նշան սուգի՝ իր առագաստակալներն էին չեզոքակ, դրօշակն ծալած և խելաց կողմն ունէր ծածկոյթ մը սևաթոյր: Այն սրահին մէջ՝ ուր Սդէնիօ խոստացեր էր Մօտը մեռեալ յանձնելու հօրն՝ որմէ կորզած էր կենդանի, Տէյզի և Հէրիէդ կ'արտասուէին դագաղի մը մօտ որ ըղսերով ջրվազատուած և ծաղիկներով ծածկուած էր:

Նաւը կ'սահէր յուշիկ՝ որպէս թէ ակամայ կ'տանէր իր դամբանային բեռն: Անշարժ և լուին էր նաւաղն կամրջին վրայ: Ֆարաւին հաւաքուած բոլոր հետաքրքիրներն իրենց գլխարկն հանեցին երբ նաւն անցաւ: Ծուխը, որ միապաղաղ էր ըլակի մը պէս, կարծես թէ հեզ և հանդարտիկ երես մը կ'առնուր սիրաչժար, որպէս զի աւելի մեղմօրէն օրորէ Մօտի վերջին քունը:

Այն պահուն որ նաւն կ'ելնէր նաւախորչին դունէն, երեսուն չափահաս նաւակ մը որ անոր դիմաց հեռւելով՝ դիմեց դէպ ի բաց ծովը: Երկու հոգի միայն կային այդ նաւակին մէջ, ձկնորս մ'որ կորովաբար կ'թիավարէր, վասն զի իր առաջադասն ուռեցընելու համար հովի չունէր անգամ չկար, և նաւորդ մ'որ բոլորովին սևեր հագեր էր և յուսալքուած նստած՝ գլուխը ձեռքին վրայ կ'յենուր: Իսկոյն փարոսի աստղատը խառնած ամբոխին մէջ խուլ մրմունջ մը լսելի եղաւ, ապա նոյն մը բերնէ բերան թռաւ. Մաքսգլխ: Եւ վերստին՝ իբր երկրորդ մեռելի մ'առջև, ամենքն իրենց գլուխը բացին:

*Տե՛ս երես 37, 81, 124, 172, 233, 274, 439:

Սդէնիօ կարծես թէ ոչ կ'տեսնէր և ոչ կ'լսէր : Անգոյ էր իրեն համար չուրջն անցած դարձածն : Իր ակնարկն ուղղուած [illegible] ի սրանաւն , որ կ'առնէր կ'տանէր ամեն ինչ որ ունէր [illegible] երկրի վրայ : Եւ հաւատարիմ՝ կ'հետևէր անդիմադրելի , առանց գիտնալու թէ ուր պիտի յանգի իր շաւիղն , որպէս թէ կապ մը կաչկանդած էր զինք այն սգալի նաւուն՝ որուն պատուտակի մէն մի չրջանն իր սիրտը կ'խորտակէր :

Փոքր առ փոքր սրանաւին և նաւակին մէջ հեռաւորութիւնը կ'աւելնար : Նման ծովու մեծ թռչունի մ'որ իր թևերը բանալով կ'սուրայ և թեթևակի կ'չօշափէ կոհակները՝ նաւն սկսաւ հեռանալ : Այն ժամանակ Մարաքդի ոտք եկաւ որ աւելի որոշակի տեսնէ , և կանգնուն՝ հորոզոնի պայծառ գծին վրայ ստուերագրեալ՝ երևցաւ չուրջկն ի ձեռին :

Գլուխը բաց , արևուն ներքև , իր չուրջն ունենալով անհունութիւնն , որպէս թէ կ'խորհէր որ մեռելը կարող էր դեռ ևս լսել իր նուագարանի ձայնը , սկսաւ նուագել : Այնքան հանդարտ էր մթնոլորտն , որ ծովափէն կ'լսէին ձայնն որոշակի : Օրհներգի մը նման յստակ՝ կաթոգէ եկեղեցւոյ կոհակներու վրայ սահելով ալացաւ դէպ ի երկինն : Երբէք չէին հնչած երկրային հրաժեշտներ այսքան կսկծալի չեշտերով : Չուրջակը չէր որ կը լար , այլ նոյն իսկ Սդէնիօի սիրտն էր որ կ'արտասուէր դառնագին : Իր վիշտն , իր յուսահատութիւնն , իր հոգեյոյզ հեծկլտանքն , աղէկէզ մրմունջներու նման կ'թնդացընէին օդն : Եւ ալկիոններն պար բռնած կ'դառնային սիրամոլար այս տառապեալ չուրջն , որ ողբմագին կ'երգէր կապուտակ ծովուն վրայ , ինչպէս իրենք՝ վոթորկին ծոցը :

Սրանաւն կ'երագէր իր ընթացքն և արդէն հեռուն՝ իր մութ միայն որոշակի կ'երևէր : Նաւավարը կ'թիավարէր իր բոլոր ուժովն՝ ուշադիր մտիկ ընելով : կ'տեսնէին ցամաքէն նաւակն՝ իբրև վոքրիկ սև բիծ մը : Սդէնիօ աչքերը սևեռած այն կիտին վրայ ուսկից նաւն անջրպետի մէջ աներևոյթ պիտի լինէր , կը նուագէր անդուլ : Յանկարծ մուխն՝ թեթև սաւեր , անհետ եղաւ և ամեն ինչ անյայտ և անտեսանելի մնաց : Չուրջակի հնչիւնն դադար առաւ հեծկլտանքի պէս ողբալի , և խորին լռութեան մէջ՝ թիակներու դղրդիւնն որ կ'զարնէին ջուրը դաշնակաւոր , միայն լսելի կ'լինէր :

Չկնորսն զարմանալով՝ դարձուց գլուխը : Նաւակին յառաջակողմն պարապ էր և ալեաց մէջ բան մը չէր երևեր : Ահաբեկ մնորդն աղաղակ մ'արձակեց երկար և կոչեց : Եւ ոչ ձայն մ'իրեն պատասխանեց : Այն ժամանակ դարձաւ դէպ ի նաւահանգիստ ծանր ու տխուր :

Զգտան բնաւ Սդէնիօի մարմինն : Անշուշտ նպաստաւոր յորձանք մ'առած տարած էր վեր երաժիշտն կապուտակ քարայրներն՝ որոց սեմին վրայ կոհակներու յուզումը կ'դադրի և ուր խորունկ ծովերու լռութեան մէջ , երկնային պարիկները կ'երգեն յաւիտենական երանութիւնը :

Ժ. Օնէ

ՄՏԵՂԾՈՒՄՆ ԵՐԿՆԻՑ

* * *

Անշրպետին մէջ դատարկ եւ անճայրածիր
Գլորելով այս կողտ եւ անճեւ զանգուածն — Երկիր,
Որ էն շինեց՝ ո՛չ կապոյտ այլ ոսկեայ երկին,
Համակ արեւ եւ լոյս, անա՛մպ եւ անբստուեր.
Ապա ստեղծեց Մարդն ու կինն որ անդ բընակին
Անմե՛ղ կենօք, յԱդին դրախտին տիրանըւեր:

Անսաստելով սակայն կամացն իւր Արարչին,
Երբ մեղանչեց չինչ եւ արդար մարդն առաջին,
Եւ՝ անհուսկին մէջ բնդալով որոտագոչ՝
«Կորի՛ր աստի» հրամանն անեղ հասաւ ընմա,
Երբ դուրս ելաւ ամօթապարտ ընդ իւր կընոջ,
Քրտնիլ, տքնիլ ու տառապի՛լ միանչեւ ցրմահ:

Յայնժամ Աստուած ըսաւ. «Այս պերճ, շողուն կամար
Անարժա՛ն է անհնազանդ մարդուն համար . . . :»
Եւ՝ անտարբեր ու խուլ նորա լաց ու կոծին,
Տարածելով իւր հրաշագործ ձեռներն երկու,
Ծայրէ ի ծայր՝ երկրիս վերայ խաւարածին՝
Պարգեց կապոյտ մի քող, մըրի՛ն մի վերարկու . . . :

Իսկ նոյն հետայն՝ ժպտուն, վարդայտն եւ ըսպիտակ,
Խարտիշագեղ — որպես են միշտ — մի հրբեշտակ
Ի գուր շարժեալ՝ երբ լուսազիրկ տեսաւ զմարդ,
Թիթռաւն ընման թեթեւ, արագ եւ համարձակ,
Դրախտէն յերկիր սլացաւ եւ՝ ուրախ զբւարթ՝
Իւր նուրբ մատանց ծայրով այն քողն ըրաւ ծա՛կ ծակ . . . :

* * *

Այն ատենէն ի վեր՝ աստեղք կապուտակին՝
Ծակե՛ր են լոկ՝ որոց մէջէն տեսնեմք զերկին:

30 հոկտեմբեր 1887: ԱՂԵՔՍ. Գ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԱՌԱԿ

ՀԱՐՍՆՅՈՒ ՀԱՑ ՕՐԻՈՐԴ

Հարսնիքի օրն գրեթէ հասաւ,
Աբար Մըկոն հարսնառ եկաւ.
Որմէ խնդրեց կոյս հարսնցուն.

«Պարընդատցուս, զիս ի քո տուն
Դեռ չըտարած, զիս տա՛ր հետ քեզ
Ցերուսազէմ, որ ըլլամ ես
Հաճի հարսնուիկ։
Ցետոյ Վէրապ, Էջմիածին,
Որ ըլլամ ես փառօք կրկին
Հանուամ հարսնուիկ։
Ցետոյ Սուլթան սուրբ Կարապետ,
Որ քեզ ըլլամ երախտագէտ
Սուլթան հարսնուիկ։
Ցետոյ Վարագ, անտի ի Սիս,
Որ ըլլամ ես ի փառ փեսիս
Խաթուն հարսնուիկ։»

Խօսքը կտրեց պարընդատցուն.

«Ըղքեզ, ա՛ղջիկս, ես իմ ի տուն
Եկել եմ տանել, դուն ելեր ես
Զիս այժմ հանելու, իմ տընակես.
Կեցիր բարո՛վ, շէ՛ն կեցիր, շէ՛ն,
Ինձ հարս պետք է, հա՛րս տընաշէն,
Ոչ թէ աղջիկ
Շատաշրջիկ։»

Ձեր լուսագեղ ես աչք պաչեմ,
Ձեր ոտներուն ես հող լիզեմ,
Ո՛վ իմ Հայոց կոյս աղջիկներ,
Տեսի՛կ արէք ի ձեր տեղը.
Սրտով, հոգւով նայեցէ՛ք դուք,
Լինել հաճի, հանուամ հարսնուիկ։

18 սեպտ. 1887, Ջմիւռնիա։ ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԱՐՏԻԶԱԿՅԻ

Մեր ընթերցողներէն շատեր դանդատներ ուղղած են մեզ որ վերափառ Սուլթանի գահակալութեան տարեդարձի առթիւ Նորին վերափառութեան պատասխան և մեր Սրբազան Աթոռոյն հնօրհաւորական հեռագիրն չենք հրատարակած։

Իրաւի խմբագրութիւնս յօժարամիտ կ'փափաքէր ժամանակին հրատարակել այդ հեռագիրներն, որ իրենց պատմական կարևորութիւնն ունին, բայց հազիւ ուրեմն զանոնք ձեռք ձգելու կարող լինելով՝ ահա այս անգամ հրատարակութեան կ'յանձնէ։

Մապէյնը Հիւմայուն Միւխրիկէթը ճելիլէսինէ

Վիլ ճիւմլէ թէպաայը Տէվլէթը Ամիկլերի հագլարընտա հագիգաթէն պախսը միւզէյյէտը մէսար վէ իֆթիխար օլան իչպու եէվմը ճիւլիւսը սաատէթ մէնուսը ճէնապը Շէհրիարիտէն տօլայը լիսանը սատագաթ պէյանը պէնտէկեանէմի թէզկին իտէն թէպրիքեաթը-մը, վէ եէտը միւէյյէտը Շէհինշահլերինտէ վէտիայը մուգաատէսէի ճէնապը Պապպ իւլ ալէմէյն օլան մէտէնիյէթը Օսմանիանըն բու-հը միւնէվվէրի օլմասը իլէ սահայիֆը թարի-խը ճիհանըն չան ու չերէֆի օլմըշ օլան չէվ-քէթլու Էֆէնտիմիզին էօմր իւ իգպալ վէ սաատէթը հալլերինին թէզկիտի տուսաընտա հիչ պիր վագիթ գօսուրմ օլմատըղընը վէլի նիյմէթը պիմինէթիմիզ Փատիշահըմըզ Է-ֆէնտիմիզէ արզ վէ ինհայէ հիմմէթ պուրուլ-մասը մէրճու տըր Էֆէնտիմ։

Իզմիր Էրմէնի միլլէթի մուրախխասը

ՄԵԼԿԻՍԵԴԵԿ

Իզմիր, 19 ագօսթօս 1303։

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

Ան երկուշաբթի, 19 աղօսթոս 1303, ժամ $5^{55}/_{60}$։

Իշմիր էրմէնի միլլէթի մուրախխասը Մելքիսեդեկ էֆէնտիյէ.

Ձիւլուսը մէսաատէթ մէնուսը ճէնապը թաճտարինին թէպրիքինէ տաիր թէլէգրաֆնամէլերի լէտ էթթադիմ մէնզուրը ալի վէ թէհնիյէթը մարուզէ մուճիպը մահզուզիյէթը սէնիէի հազրէթը Շէհնշահի օլմազլէ թէպչիրը քէյֆիյէթէ իպթիտար գէրընտը։

Սէր քեաթիպը հազրէթը Շէհրիարի
ՍԻՒՐԻՉԵԱ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՆԻՍՏ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅՆ ԶՄԻՒՌՆԻՈՅ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ 27 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1887 ՑԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՕՐԱԿԱՐԳ

Ա. Նախորդ վարչականի պեղեկութիւն.
Բ. Նոր ղրկանի ելմտացոյց.
Գ. Տեղեկութիւն ինչուան ժողովոյ վճռոց ընդունելութեան։

Նախագահ Առաջնորդ Սրբազան Հայր.
Ատենապետ Մեծ. Կարապետ Էֆէնտի Արտինեան։

ի բացակայութեան Ա. Ատենադպիր Մեծ. Յակոբ Վէմեանի՝ Ատենադպրի պաշտօն առաւ Բ. Ատենադպիր Մեծ. Մեսրոպ Սիմոնեան :

Մեծ. Ատենապետն ատենը բացաւ ժամը 4½ին ի ներկայութեան մեծագոյն մասին Երեսփոխանաց, և նախորդ նստի ատենագրութիւնն կարդացուելով առանց ինչ դիտողութեան ժողովն ընդունեց և Դիւանս վաւերացոյց :

Խնդիր Ա. Նախորդ Վարչութեան Տեղեկագիր :

Ատենապետ. Նախորդ Վարչութեան երկամեայ տեղեկագիրը տպեալ արդէն ղրկուած է ամեն Երեսփոխանաց, հարկաւ կարդացած և իմացած են նոցա երկամեայ պաշտօնի աշխատութիւնները : Դիտողութիւն մի կայ ընելու :

Զիլինկիրեան. Նախորդ Վարչութիւնն հանդերձ Տեսուչ խորհուրդներով իրենց երկամեայ չրջանին մէջ անձնուիրաբար ի դործ դրած աշխատութիւնքն, թէև համառօտիւ այլ բացայայտ կերպիւ ցոյց տուած և ըստ օրինի համարատուութեան պարտքն ևս կատարած է. ըստ իս Գաւառական ժողովին պէտք է իր գոհունակութիւնն յայտնէ նոցա աշխատութեանց համար :

Մեծ. Ատենապետն Զիլինկիրեան էֆէնտիի առաջարկի մասին ձեռնամբարձ քուէ առաջարկեց. և քաց ի այն Երեսփոխաններէն որք իրրև անդամ Կրօնական և Քաղաքական ժողովոց և Տեսուչ խորհրդոյ չիշեալ տեղեկագրին մէջ մասն ունէին, բոլոր Երեսփոխանք ձեռնամբարձ քուէով գոհունակութիւն յայտնեցին նախորդ Վարչութեան անձնուէր աշխատութեան և համարատուութեան :

Խնդիր Բ. Նոր չրջանի Ընտրութիւն :

Ատենապետ. Անհաւասիկ նոր չրջանի Ընտրացոյցն, որ Տնտեսական կողմէ պատրաստուած և Քաղաքական ժողովոյ պաշտօնապրով ղրկուած է առ Գաւառական ժողովս :

Կարդացուեցաւ Ընտրացոյցն (զոր՝ վիճաբանութեան ներքև լինելուն՝ զանց ըրինք հրատարակել) :

Ա. Պենապեզ. Բարեհաճին Պատկառելի Երեսփոխանը իրենց կարծիքն յայտնել Ելմտացուցին մէն մի մասերուն վրայ։

Լ. Պալեօղեան. Տնտեսականն միջոց մը չգտաւ այդ 1800 մէճիտի բացը գոցելու։

Զիլինկիրեան. Հիւանդանոցի համար ազգային արկղէն տրուած տարեկան 75 հազար ղուրուշի գումարն չատ կը գտնեմ, նա մանաւանդ երբ կ'նկատեմ որ՝ ուրիշ անուղղակի հասոյթներն ևս բարդելով 150 հազարն իսկ կ'անցնի. արդ՝ քաղաքիս Հայոց թուոյն համեմատելով հիւանդանոցի համար այդչափ գումար չատ է, հետևաբար կ'առաջարկեմ որ պատշաճաւոր ղեկ մի ըլլայ։

Զաէրեան. Զիլինկիրեան էֆէնտի հիւանդանոցի մասին ղեկ կ'առաջարկէ. կը յիշեմ որ այդ ղեկը վաղուց ևս առաջարկուելով՝ յատուկ յանձնաժողովոյ մը ձեռօք հիւանդանոցի կացութիւնը քննութեան առնուած և ղեկի առաջարկն մերժուած է։ Գալով Ելմտացուցի բացը գոցելու խնդրոյն, կը դիտեմ որ մի քանի կալուածոց, ինչպէս են խանութներու և վիքվիքի կոչուած ազգային տան եկամուտքն Հոգաբարձութիւնն ուղղակի կը դանձէ ընդ պարտաւորութեամբ որ հիւանդանոցի նորոգութեանց և ապահովագրութեան ծախքն իր արկղէն վճարէ։ Սակայն նկատելով այժմ որ այդ ծախքերն դարձեալ ազգային արկղն կու տայ՝ կ'առաջարկեմ որ յիշեալ կալուածոց եկամուտքն ևս պէտք է ըստ օրինի ազգային արկղն դանձէ, որ և Ելմտացուցի բացը գոցելու մի քիչ կ'օգնէ։ Կրնանք որոնել նաև ուրիշ հասոյթներ բացն ամբողջովին գոցելու համար։

Զիլինկիրեան. Զաքրեան էֆէնտիի բացատրութեանց նայելով՝ ազգային քանի մը կալուածոց եկամուտքն Հոգաբարձութիւնն կը դանձէ. եթէ այդ՝ աւանց Տնտեսական խորհրդոյ գիտութեան է, դէմ է Սահմանադրութեան, և պէտք է ուղղուի։ Գալով բուն առաջարկութեանս, դարձեալ կը պնդեմ, եթէ Ելմտացուցի բացը գոցելու միջոցներ գտնուին անդամ, հիւանդանոցի յատկացած գումարէն վեղչ մ'ընել. արդարութեան պարտք մի է որ կը կատարեմ խիղճս հանդարտեցընելու համար։

Լ. Պալեօղեան. Այժմ երկու կերպ խնդիրներ մեր առջև կը ներկայանան. մին հիւանդանոցի հոգաբարձութեան, ազգային

անտուկէն վճարուած գումարէն զատ , մասնաւորապէս ինչ ինչ հասոյթներ դանձելն , և միւսն՝ այն հաստատութեան ծախսուած գումարէն պատշաճաւոր զեղչ մը :

Ըստ իս՝ առաջինը բոլորովին անարդարանալի է . երբ հաստատութեան մը մատակարարութեան համար բաւական գումար մը կը վճարէ աղգային արկղը , հարկ է որ անոր ուղղակի կամ անուղղակի եկած բոլոր հասոյթին մէկ դանձէ . թէ աղգին օդուտն և թէ խնայողութեան օրէնքը կը պահանջեն որ բոլոր հասոյթք , տեսակն ինչ որ ալ ըլլայ , դան Տնտեսական խորհրդոյ անտուկին մէջ հաւաքուին , և նոյնպէս ալ ամեն ծախք ուղղակի այն անտուկէն ելլեն : Այս կանոնին բացառութիւն պէտք չէ համարուին այցելուաց նուէրներ , եկեղեցեաց հասոյթք , և այլն :

Երկրորդ՝ զեղչի առաջարկին գալով՝ այս մասին համամիտ եմ Զիլինկիրեան էֆէնտիի . եթէ իմ քաղած տեղեկութիւնները սխալ չեն , հիւանդանոցի մէջ պատսպարեալ հիւանդաց 80 առ հարիւրն ոչ միայն հզմիրէ չեն , այլ նոյն իսկ հզմիրի թեմերէն դուրս գաւառներէ եկած օտարականներ են . պատսպարելոց մէջ կը դտնուին նաև բոլորովին անպիտոյ մարդիկ . իրաւունք և արդարութիւն չէ հիւանդաց և անկելոց համար տարեկան 150 կամ 160 հազար դահեկան ջնայլել , մինչ մեր երկսեռ վարժարանաց համար , որոց մէջ 450ի չափ աշակերտք կը կրթուին և որք ազգին ապագայ բարօրութեան միակ յոյսերն են , մի միայն չուրջ 190 հազար դահեկան կը ծախսուի : Նա մանաւանդ չդայլուած սոյն մեծ գումարի չափով ալ արդիւնք չստանալէ զատ , կը լսուի թէ՝ կան հիւանդներ որք անկողին չդտնելով կ'ըստիպուին դեռինը պառկելու :

Տէր Յակոբ . Այո՛ , հիւանդներ չատ ըլլալուն համար :

Լ . Պալեօղլեան . (ղարաճակէլով) Այս ալ կ'ապացուցանէ թէ հիւանդանոցը կանոնաւոր ուղղութիւն մը չունի : Պէտք է հիւանդաց համար որոշ թիւ մը յատկանայ , որմէ աւելին չկարենայ ընդունիլ . երբ 75 անկողին ունենալով 100 հիւանդ կ'ընդունին՝ տարակոյս չկայ որ ամենքն ալ անհանդիստ կ'ըլլան : Արդ՝ խօսքս եզրակացընելով կ'ըսեմ թէ , նախ՝ հարկ է հիւանդանոցի ամբողջ հասոյթին ուղղակի Տնտեսական խորհրդոյ անտուկը յանձնել , և մի միայն որոշուելի գումարը նոյն անտուկէն վճարել . երկրորդ՝ կարող Հոգաբարձութիւն մը կազմելով՝

այժմեան անկերպարան վիճակին վախճան տալ։ Այս կերպով հիւանդանոցի ընթացքը լաւ ուղղութեան մէջ մտնելով՝ ծախքերը բնականաբար կը նուազին և պահանջուած զեղչն ալ ինքնին կ'իրագործուի, որ ելմտացուցի բացը գոցելու օգուտն յառաջ կը բերէ։

Զէյնկիեան. Լողոֆէթի էֆէնտիի և իմ առաջարկն քննելու և տեղեկագրելու համար կ'առաջարկեմ որ Մասնաժողով մի կազմուի։

Մեսրոպ Սիմոնեան. Փոխանակ Մասնաժողովի՝ ըստ իս, պէտք է Տնտեսական խորհուրդին յանձնել, քանի որ խնդիրն արդէն իսկ անոր կը վերաբերի։

Սբբազան Նախագահ. Ամէն լաւ կը լինի։

Զայնեք. Համաձայն ենք։

Ատենապետին ժողովոյ որոշումն հրատարակեց, որ է. Հիւանդանոցի այժմեան կացութիւնը քննելու և տեղեկագրելու գործն Տնտեսական խորհրդոյ յանձնուած է։

Ադենապետ. (շարունակելով ելմտացուցի տնօրինութեան) Երկսեռ վարժարանաց համար նշանակուած է 5940 մէճիտ. Պատկ. Եբեսխոլանք հաճին իրենց կարծիքն յայտնելու։

Լ. Պալեօղեան. Երկսեռ վարժարանաց մասին Ուսումնական խորհրդոյ կողմէ երբեմն տեղեկութիւններ տալ յարմար կը դատեմ։ Կրնամ պատկառելի ժողովդ ապահովել թէ՝ այժմեան ընթացքով՝ եղած ծախսուց վերսարէն հաւասարակշիռ արդիւնք կ'ըստացուի. բայց չեմ կարող ասոր յայտարարել թէ՝ վարժարանք կատարեալ են. անտարակոյս թերի կողմեր ունին նոքա, և մասնաւորապէս այս թերութեանց վրայ կը վախճքիմ խօսիլ։ Կարևոր պէտքեր կան, զորս Ելմտացուցին անձկութեան պատճառաւ կարելի չեղաւ ընուլ, զոր օրինակ՝ մարմնամարզի դասատու չունին, որոյ համար առ նուազն ամսական 10 մէճիտ հարկ է վճարել. նոյնպէս Հռիփսիմեան վարժարանի համար զեղագրութեան դասատուի մը հարկ կայ, որոյ պակասութեան պատճառաւ աշակերտուհեաց դիրերը լաւ վիճակի մէջ չեն. նոյնպէս Տաճկերէնի զեղագրութեան դասատուի մը անհրաժեշտ պէտք կայ։ Թէև վարժարանաց ծախսուց յատկացեալ դումարն Ուսումնական խորհուրդն ամենայն խնայո-

դուխեամբ կը ծախսէ , սակայն պաշտօնէից ոմանց աշխատու-
թեան ժամերուն վրայ եղած յաւելման պատճառաւ հարկ ե-
ղաւ նոցա թոշակաց վրայ ևս յաւելուած ընել: Գալայայտ է որ
երբ պաշտօնեայն իւր աշխատանաց և անհրաժեշտ պիտոյից
համեմատ չվարձատրուիր , կը վհատի և չկրնար իւր պարտա-
կանութիւններն անթերի կատարել: Այս ամենը Պատկառելի
ժողովոյդ ուշադրութեան յանձնելով կը յաւելում թէ՝ յիշեալ
երեք դասատուաց համար չուրջ երեսուն մէճիտ ամսաթոշակ
վճարել հարկ է , որոյ արտօնուին կը խնդրեմ:

Ապենապետ . Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Լողոֆէթ է-
ֆէնտիի տուած բացատրութեանց համար , և կ'առաջարկեմ
որ 300 մէճիտ բարդուի երկսեռ վարժարանաց տարեկան ծա-
խուց վրայ :

Զէլէնկէրեան . Արդէն ելմտացուցի բացն 1975 մէճիտ է , 325
մէճիտ ալ վարժարանաց համար բարդելով՝ բացը 2300 մէճիտ
նկատել պէտք է , և ըստ այնմ միջոց փնտռելու է դոցելու :

Ս. Նախաքահ . Բաւական չէ ըսել Տնտեսականին թէ՝ Այս-
չափ վճարէ . գործնականն այն է որ ցոյց արուի նմա միջոցն
վճարելու :

Զաէրեան . Բարդումներ որոշելէ առաջ՝ պէտք է ի նկատ առ-
նուլ որ ազգային արկղն 100 հազար ղուրուշ տարեկան տոկոս
կը վճարէ , բարդումներով կարծեմ օր մ'ալ դպրոցները դո-
ցելու պիտի պարտաւորինք :

Զէլէնկէրեան . Մեր ըսած բարդումն այն պայմանաւ է որ ել-
մտացոյցի արդէն ունեցած բացին հետ միացընելով նոր բար-
դումն , ամբողջին մէկտեղ միջոցը գտնենք . ապա թէ ոչ՝ փուլ
մ'անգամ չէ կարելի բարդել, որ կործանումն կը բերէ :

Միահամուռ ձայնիւ ընդունուելով՝ Ատենապետն հրատա-
րակեց ժողովոյ որոշումն , որ է . Երկսեռ վարժարանաց տարե-
կան ծախք 5940 մէճիտին վրայ 325 մէճիտ բարդել, այն պայ-
մանաւ որ Ելմտացուցին 1975 մէճիտ բացին հետ միացընելով
զոյն 325 մէճիտը՝ համագումար 2300 մէճիտ բացը գոցելու մի-
ջոց գտնուի :

Ապենապետ . Ելմտացուցին մէջ նշանակուած է 400 մէճիտ ո-
ղորմութեան համար . Պատկառելի երեսփոխանք ի՞նչ կարծիք
ունին :

Զէյնէկեբեան. Իաւական է 300 մէճիտ, 100ը պէտք է ղեղչել։

Զայնէբ. Անկարելի է, և պէտք է տրուի։

Զաբբեան. Խնայողութեան մասին Տնտեսականին ճիգը վերջին աստիճան է. այս մասին Գաւառական ժողովն կրնայ վստահ լինիլ։ Սակայն ողբութեանց 400 մէճիտէն եթէ որ և է ղեղչ մի որոշուի, Տնտեսականն պիտի ստիպուի այդ սահմանէն դուրս ելնել երբ հարկն ստիպէ։

Լ. Պալեօղեան. Արդէն ժամանակն ուշ է, և ելմտացուցի քննութիւնն ամբողջանալու համար ժամերու պէտք կայ. և միանգամայն օրակարգի երրորդ խնդիրը խիստ կարևոր և ստիպողական է. ուստի կ'առաջարկեմ որ Ելմտացուցի քննութեան չարունակութիւնը գալ նստին յետաձգուելով՝ խնութիւն քննութեան խնդիրը նկատողութեան առնուի։

Միահամուռ ձայնիւ որոշուեցաւ Ելմտացուցի քննութեան չարունակութիւնն յաջորդ նստին թողուլ։ Եւ ժողովն անցաւ օրակարգի Գ. խնդրոյն, որ է՝

Խնդիր Գ. Տաճնեօղին խանութէն չինութիւն։

Ադենապէյ. Ա.հաւասիկ Կրօնական և Քաղաքական ժողովոց խառն նստի Տեղեկագիրն։

Կարդացուեցաւ Տեղեկագիրն, որ է.

Թիւ 54

Մեծապատիւ Սիրելի,

Ազգային վարչութիւնն ընկալաւ Գաւառական ժողովոյ 20 օգոստոս և 22 համար գրութիւնն, ընդ նմին և երեսփոխանի մը կողմէ պատրաստուած առաջարկագիրն վասն 17 խանութից։ Գաւառական ժողովն կը յայտնէ նաև թէ՝ առաջարկեալ շինութեանց կարևոր պարագայից քննութիւնն յանձնած է Ազգային վարչութեան Կրօնական և Քաղաքական ժողովոց, և խնդրած է որ՝ քննութեան արդեանց տեղեկագրին հետ առաջարկագիրն ևս վերադարձուի առ ինքն։

Արդ՝ Կրօնական և Քաղաքական ժողովոց խառն նստին մէջ, որ ի 20 ներկայ ամսոյս, խնդիրն ուշադրութեան առնելով՝ կարևոր դատուեցաւ նախ՝ շինութեան տեղը գտնուած յայտնի գերեզմանաց ոսկերտիքն փոխադրել նոյն գերեզմանատան պատշաճաւոր տեղ. առ այս և նոցա մերձաւորաց հաճութիւնն ևս առնուելոցաւ ստորագրութեամբ։

Երկրորդ՝ հարկ տեսնուեցաւ շինութեան տեղւոյ ամեն կողմնակէն խոչընդոտել, որպէս զի եթէ անյայտ կամ հին ոսկերոտիք ևս գտնուին՝ յայտնի ոսկերոտեաց նման փոխադրուելով ամփոփուին հոգևոր պատշաճ արարողութեամբ։

Իսկ ի մասին խնդրոյն տեսչական քննութեան կատարն ժողովը իմանալով որ շինութեան ծախուց գումարն ամենց բարերարաց կողմէ առանց տուկոսի փոխ պիտի տրուի, պայմանաւ որ շինելիք խանութենից առաջին եւ կամաւոքէն վճարուի, ուրախութեամբ որոշեց խնդրել Պատկառելի Երեսփոխանութենէ որ բարեհաճի ներկայ տեղեկագիրս, ընդ որ կը վերադարձուի նաև առաջարկագիրն, նկատողութեան առնելով՝ որոշել սոյն մեծահաշիւ ձեռնարկի անհրաժեշտ գործադրութիւնն։

Ընդ սմին կը մատուցանէ նաև Տնտեսական խորհրդոյ կողմէ պատրաստուած 1887էն 1888 տարւոյ ելմտացոյցն ի նկատողութիւն Պատկ. Երեսփոխանութեան։ Նոյնպէս և նախորդ վարչութեան տպեալ տեղեկագիրն, որոյմէ մի մի օրինակ արդէն ընդունած են Պատկ. Երեսփոխանք։

Հաղորդելով Ձեզ զայս ամեն ի մատուցումն Պատկ. Երեսփոխանութեան, մնամ ողջունիւս և օրհնութեամբ աղօթարար, Առաջնորդ Զմիւռնիոյ

ՄԵԼՔ. ԱՐՓԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ

Զմիւռնիա, 26 Հոկտեմբեր 1887։

Առ Մեծ. կարապետ Աբապեան Ատենապետ Երեսփոխանական ժողովոյ։

Աղենապետ. Նախորդ նստի մէջ առաջարկող Երեսփոխանին անունը չէր յայտնուած. յիշեալ Պատ. Երեսփոխանն այսօր կը յայտնէ իւր անունն յատուկ գրութեամբ մի։

Կարդացուեցաւ գիրն, որ է.

Մեծապատիւ Ատենապետ էֆէնտի Երեսփոխանական ժողովոյ,

Յունիս 3 ամսաթուով ազգօգուտ առաջարկ մը ներկայացուցած էի Պատկառելի Գաւառական ժողովոյդ ի մասին շինութեան շահաբեր կալուածոց Ս. Սահակեանոս եկեղեցւոյ արտաքին որմոյն երկայնութեամբ, առանց իմ անունը յայտնելու։

Այժմ որ Պատուարժան Երեսփոխանք նկատողութեան առնելով խնդրոյն կարևորութիւնն և ստիպողականութիւնը յղեցին զոյն առ Ազգային վարչութիւն ի պարտ ու պատշաճ քննութիւն. այլ ևս հարկ չկիսաձ ինձ ծածկել անունս, այլ Գաւառական ժողովոյ սոյն իմաստուն տնօրինութեան մասին իմ խորին շնորհակալիքս յայտնելով հանդերձ, խնդրել որ նոյն առաջարկի անյապաղ գործադրման համար ամեն հնարաւոր միջոց ի գործ դրուի. զի բերկրութեամբ սրտի կ'գամ աւետել այսօր Պատկառելի ժողովոյդ, որ վերոգրեալ կալուածոց շինութեան պէտք եղած գումարը, զոր տոկոսով պիտի ստիպուէինք փոխ առնուլ, քանի մը ազգասէրներ սոյն շի-

նուիրեան համար 600 լիրայի չափ անտոկոս Ազգին յանձնելու խոստումն ըրած են նուաստիս, չինուելիք կալուածոց ղուտ հասոյթներէն հետզհետէ վճարուելու պայմանաւ։

Մեծ է վստահութիւնս, և կը խոստանամ որ պիտի դանուին Ազգին ճշմարիտ սիրով վառեալ ուրիշ առատաձեռն անձինք, որք չինութեան համար պէտք եղած մնացեալ գումարն ալ անտոկոս Ազգին աւանդելու չափի վարանին, գիտնալով որ իրենց այն վեհանձնական արարքն իւր անջնջելի հետքը պիտի թողու ամեն Հայ սրտերու խորը։

Ըւստի կը խնդրեմ, Տեա՛ք պատուականք, որ խնդիրը շուտով քննութեան բովէն անցնելով, անյապաղ ձեռնարկէք շինութեան գործոյն, որպէս զի դէթ այսու առաջն առնուի այն ջլատուն ցուրտ ամուլ և ապարդիւն մնալը։

Զմիւռնիա, 26 Հոկտեմբեր 1887։ ՅՕՀ. Ս. ՉԱՔՐԵԱՆ

Ափենապէպ. Կարդացուած դրութիւններէն արդէն լմացան Պատկառելի Երեսփոխանք Թէ՝ սոյն 17 Յունուարի չինութեան առաջարկողն մեր անդամակից Մեծ. Յովհաննէս Էֆէնտի Չաքըրեանն է։ Պատկառելի Երեսփոխանք Թուղ հաճին իրենց կարծիքն յայտնելու Թէ առաջարկին և Թէ Խառն ժողովէն եկած Տեղեկագրին վրայ։

Լ. Պալեօզեան. Չաքրեան Էֆէնտիի Թէ այս օդտակար առաջարկին և Թէ նորա գործադրութեան համար գտած նպաստին առջև խորին շնորհակալութիւն յայտնելէ ուրիշ բան չենք կարող ընել։ Սոյն Յունուարէ սկսողջ չինութեան համար 1000 ոսկւոյ պէտք մը կը հաշուի, որոյ 600 ոսկին առանց տոկոսի փոխ տալու պատրաստ անձանց գտնուիլը կը յայտարարէ. այս ձեռնարկին ի կատար հասնիլը դիւրացընելու փափաքով, պակասեալ գումարն ալ մի և նոյն պայմանաւ, այսինքն առանց տոկոսի և Յունուարէ ի ղուտ հասոյթէն վճարուելու որոշմամբ ես ինքս հայթայթելու պատրաստ լինելս Պատկառելի ժողովոյդ կը ծանուցանեմ. և այս կերպով նիւթական ամեն դժուարութիւն հարթուած լինելով կը խնդրեմ որ՝ Կրօնական ժողովոյ՝ դերեզմանաց փոխադրութեան գործին անմիջապէս ձեռնարկել յանձնարարուի։

Ժողովն միահամուռ ձայնիւ շնորհակալութիւն յայտնեց Թէ Մեծ. Յովհ. Ս. Չաքրեանի՝ իւր ազգօգուտ առաջարկին միանգամայն և 600 ոսկի անտոկոս տուող բարերարները գտած լինելուն համար, և Թէ Մեծ. Լողոփէթ Պալեօզեանի՝ որ յիչեալ

ազգօգուտ ձեռնարկի ժամ առաջ իրագործման համար նոյն պայմանաւ պակասած գումարը հայթայթելու հաճութիւնն ու-նեցաւ ։

Ս. Նախագահ. Որովհետեւ այդ բարերարք ձեռնտու կը լինին և գործադրութիւնն Ազգին կը ձգեն, հարկաւ գործով մարժին ալ պէտք է ։ Ուստի կ'առաջարկեմ որ գիր ուղղուի Ազգային վարչութեան որ Տնտեսականին հետ աշխատի չինութեան գործն յառաջ վարելու ։

Առենապետեան ժողովոյ որոշումն հրատարակեց, որ է փութացընել 17 յանուարիյ չինութիւնն, և առ այս պէտք եղած գիրն ուղղել առ Ազգային վարչութիւնն ։

Յաջորդ նիստն 15 օրէն գումարելու որոշմամբ առեանը վերցաւ ժամին $7\frac{1}{2}$ին ։

Սոյն Առենագրութիւնը՝ որ ի պաշտօնէ հաղորդուած էր խմբագրութեանս ի հրատարակութիւն, տեղւոյս Գաւառական ժողովոյ գործունէութեան և աշխարհութեան չօշափելի ապացոյց մ'է, ինչպէս նաև կրօնական և քաղաքական ժողովոյ, Տեսուչ խորհրդոյ և բոլոր վարչութեան միւս ճիւղերուն, որ ամբողջովին կազմուած անդուլ կ'գործեն, այնպէս որ սոյն պաշտօնական մարմինները չէ թէ խօսքով և լեզուադարութեամբ, այլ արդեամբ ցոյց կ'տան թէ ուրքան նախանձախնդիր են ազգային հանրային, անտեսական, կրթական գործոց բարւոք մատակարարութեան և ուրքան կ'ջանան իրական փորձերով հաստատել իրենց տահմանադրական օրինաւորութիւնն և հայրենասիրական ոգին՝ յօգուտ Ազգին ։

Խմբագրութիւնս առիթ պիտի ունենայ գրել նաև նախորդ վարչութեան Տեղեկագրէն վրայ, որ թէև հակիրճ, իր մէջ կ'պարունակէ արդէն կատարուած ազգօգուտ անօբէնութիւնները ։

ԾԱՆՕՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԳՈՐԾԱԴԻՐ–ՄՆԱՑՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՑ ԾՈՎՍԼՓԱՑ ԻԶՄԻՐԵԱՆՑ ԿՏԱԿԻՆ

Սահակ–Մեսրոպեան գրական մրցանակաբաշխութիւնն՝ զոր բարեյիշատակ Ծովսէփ Իզմիրեանց հաստատած է, պիտի կատարի առաջիկայ 1888 տարւոյ Սրբոց Թարգմանչաց տօնի օրն: Հետեւապէս Գործադիր–Մնայուն Յանձնաժողովս կը փութայ այսու յայտարարութեամբ վերստին հրաւիրել այն հեղինակներն ու բանասէրներն որ ունին Ազգային լեզուաբննութեան եւ պատմութեան վերաբերեալ երկասիրութիւնները՝ ձեռագիր կամ տպագիր, եւ կը փափաքին մասնակցիլ մրցանակաբաշխութեան, փութան յուղարկել զայնս առ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրն ի Կոստանդնուպոլիս, մինչեւ առաջիկայ տարւոյ յունուարի սկիզբն:

Տպագիր երկասիրութիւնք հարկ է որ երեք օրինակ յուղարկուին:

(Կը շ.)

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՀՐԱԺԱՐԱԳԻՐԸ*

Դ

Հազիւ վեց ամիսներ անցան եւ ահա Ամենապատիւ Ս. Պատրիարքն երկրորդ անգամ ի պաշտօնէ կ'հրաժարի եւ իր հրաժարագիրն անձամբ կ'յանձնէ Ազգասրութեան եւ կրօնական գործոց պաշտօնեայ վսեմ ձեվերէթ փաշային,

*Տե՛ս Ա. Մ–ուս 1887 մարտ եւ ապրիլ ամսոթերթերն, երես 118, 160:

Այս երկրորդ հրաժարականն այնքան անակնկալելի և անբացատրելի կ'թուի շատերուն որքան կ'երևէր առաջինը։ Սակայն արդէն տեսանք, առաջինն իր պատճառն ունէր, ինչպէս բացատրած ենք ժամանակին մեր Ա. յօդուածին մէջ, այս երկրորդ հրաժարականն ալ անշուշտ պիտի ունենայ իր պատճառները։ Միայն թէ կայ զարմանալի պարագայ մը, այս է՝ որ ճիշդ այն պահուն որ բնաւ հրաժարականի ձայն չկար, այն պահուն որ Նուրեան վարչութիւնն առօք փառօք կ'ներկայեր իր համաբատուութեան հոծ ցեղնկռէնը յատեան Ընդհանուր ժողովոյ, ճիշդ այն պահուն որ նոյն ցեղնկռէնը կ'հռչակեր թէ՝ Ազգային Պատրիարքարան ներդաշնակ դրութեան մէջ կ'գտնուի իր յարաբերական դործոյ նկատմամբ Բ. Դրան հետ և կ'վայելէ կայսերական կառավարութենեն յեռանդուն ընթացք և խնամք ի պահպանութիւն ազգային շահուց և իրաւանց* և Ա. մեն. Ս. Պատրիարքն ամեն առթիւ ջերմագին կ'աղօթէր վասն անգին կենաց վեհափառ Սուլթանի և իր իմաստուն նախարարութեան, և մայրաքաղաքի օրագիրներն, և յատկապէս Ազեթ, ներբողներ կ'շռայլէին այս ներդաշնակութեան համար, ինչե՞ր դարձան արդեօք որ յանկարծ այդ հրաժարականի տագնապը յառաջ բերին, որ Ս. Պատրիարքը սրտմտեցաւ, որ կրօնական ժողովը իրար անցաւ, և Ազեթ կայծակացայտ յօդուածով մը դառնապէս դանդատներ հիւսել սկսաւ իբր թէ ազգային առանձնաշնորհումներն ի վտանգի կան Բ. Դրան կողմէ, և վեհափառ Սուլթանին դթասիրութեան և վեհանձնութեան կոչումը ընելով՝ արդարութիւն և գոհացում պահանջելու եղաւ։

Իրաւի՝ դժուարին կ'թուի այս պաշտօնական և անպաշտօն վիվչուկի և իրարանցումի միջոցին պաղարիւնութեամբ բուն խնդիրը հետազօտել և ըստ պարզել։

Ընշուշտ ամեն Հայ պարտի պաշտպանել ազգային իրաւունք, ազգային առանձնաշնորհում, ազգային շահ

*Առնագրութիւն Ազգային ժողովոյ, նիստ Գ. 17 յուլիս, երես 44։

անխաթար և ապահով վաճառքի մէջ կ'գտնուին՝ ո և է իշխանութեան կողմէ, անշուշտ ամեն Հայ պարտի իր բոլոր բարոյական արիութեամբ և պաշտօնական օրինաւոր միջոցներով բողոքել այն ամեն անիրաւութեանց և զրկանաց դէմ որոց կրնան ենթարկիլ մեր եկեղեցին, մեր աղգութիւնն և մեր պատրիարքական և հայրապետական իշխանութիւնն, ուստի և խմբագրութիւնս իր նշանաբանին ներհակ ընթացք մը բռնած պիտի լինէր եթէ այլապէս չարժէր։ Սակայն ոչ նուազ կարևոր պարտաւորութիւն մ'ունի խմբագրութիւն մը, այս է՝ կուրօրէն չհետևիլ և չհաւատալ ամեն շշուկներու, վասն զի բողոք, բարոյական արիութիւն, շարժում, կոչում ու կոծում անարդիւն կ'մնան, երբ անխարութեան, օրինաւորութեան և ճշմարտասիրութեան սկզբանց վրայ հիմնուած չեն, երբ թիւրիմացութեան, անձնական կրից, երկդիմի կամ թիւր քաղաքականութեան մ'արդիւնք են, և այս կ'պատահի երբ Հայ ժողովուրդն և իր աղգային և կրօնական իշխանութիւնը տարբեր դոյներով կ'նկատէ իրաւունք մը, ամեն անգամ որ այդ իրաւունքը տարբեր տեղւոյ և սահմանի, տարբեր միջավայրի մէջ կ'երևի։

Ա՛ռ այժմ ի բաց թողլով այս խնդիրը թէ՝ ինչ ձևաս կրնայ բերել մինչև անգամ արդար դատի մը, մի և նոյն իրաւանց համար այլակերպ նկատողութիւն, կամ պարզ ևս ըսել, աղգային իրաւանց նախանձախնդրութեան և պաշտպանութեան անհաստատ չափ մը, նկատենք թէ ի՞նչ է արդի տագնապին բուն չարժառիթն ու էութիւնը։

Սրբազան Պատրիարքն անուանապէս պարզ, այլ իրապէս պատճառաբանեալ հրաժարագիր մը կ'մատուցանէ Բ. Դրան։ Իր պարզ հրաժարագրին մէջ կ'յայտնէ թէ պատճառը ծերութիւնն ու տկարութիւնն է, նոյն հրաժարագրին կցորդ յիշատակագրին մէջ կ'յայտարարէ թէ՝ պատճառը պատրիարքական առանձնաշնորհումներու Բ. Դրան կողմէ անգործադրելի մնալն է, և այս յայտարա-

բութեան իբրև արդարացուցիչ պարագաներ կ'ընդունի. ա) Զուլիչ Տիգրանի մը ժառանգական խնդիրն, որ Շերիմի մկրտութեան ի գործ դրուեր է, բ) Նորընտիր փաշաքական ժողովոյ հաստատութեան հրամանագրին Բ. Դռնէն ղրկուիլն և գ) Շահպաղեան վարդապետի մասին Ս. Պատրիարքին դրած ներբողեանին անդորձադրութիւնը։

Այս ձևով ներկայացուած պատճառները բաւական զօրաւոր հիմեր կրնան նկատուիլ հրաժարման, եթէ անոնց առնուին անոնց յարակից և հետևորդ պարագաները, այս է՝ իբրև պատճառներ մէջ բերուած խնդիրներուն բնութիւնն ու էութիւնը։

Նախ՝ ինչպես Ազգային ժողովոյ արդէն յիշուած Պոեֆֆրոնիտ (երես 51) գոյը կ'ուսան, ժառանգական խնդրոյ մ'առթիւ (անշուշտ Զուլիչ Տիգրանի խնդիրն) որ առաջին մեղաւորը խաս գեղի թաղական խորհրդոյ դիւանն է որ, պօղոսին կենակցութեան մէջ գտնուող անչերս պահել ըլլալը հաստատող ընդհերքին լեզուով վկայութիւնը պոռաց էր և Շերիմի դպրապանն հետ բանելով այդ վկայութիւնն իբրև օրինաւոր ամուսնութիւն ընդունած և ըստ այնմ ըրած էր ժառանգական խնդիրը։ Փաշաքական ժողովը այս ապօրինաւորութեան վրայ՝ մէկ կողմէ պաշտօնանկ կ'ընէ թաղական խորհրդոյ դիւանն և միւս կողմէ Շէյխ-իւլ-իսլամի և Արդարութեան ու կրօնական գործոց վսեմ. նախարարին հետ բանակցելով՝ կ'ընդունի որ արդիլուին այն ամեն գործողութիւնները որք մեր եկեղեցւոյ օրինաց և ազգային առանձնաշնորհմանց կ'հակառակին։ Այս մտօք պէտք եղած ադդարարութիւնները կ'ուղղուին Բ. Դռնէն Շերիմի դատարանաց, ինչպես կը վկայէ կեդրոնական վարչութեան Տեղեկագիրը։

Արդ՝ քանի որ, ըստ վարչութեան Տեղեկագրի, այս խնդիրը վճռուած էր Բ. Դրան և Ազգային Պատրիարքարանի մէջ, ի՞նչպէս յիշատակագրին մէջ իբրև հրաժարման մի պատճառ վերջին երևան կ'ելնէ, մեղի հանելուկ մը կ'թուի։

Ենթադրելով իսկ որ առ կախ ծնացած էր այդ խնդիրը, միթէ կարելի՞ չէր հաշտարար բանակցութեամբ լուծել

զայն, ինչպէս որ վայել է չրիստոնեայ և դպրոյ վարչական մարմնոյ մը, փոխանակ զայն պատրիարքական դահլիճի խնդիր մ'ընելու, մինչդեռ աւելի ծանրակշիռ, աւելի կենսական խնդիրներու մասին, Ազգային Պատրիարքարանն երկիւղած դգուշութեամբ վարուելով՝ և ոչ իսկ տրտունջ մը հանած, և ոչ իսկ պաշտօնական դիմում մ'ըրած է առ Բ. Դուռն, որպէս զի անոր ձեռնտուութիւնն ու միջամտութիւնը խնդրէ, ինչպէս քանիցս առաջարկած ենք յատկապէս՝ մի քանի տարի առաջ, կաթոլիկոսական ընտրութեան առթիւ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դարաւոր և հիմնական մի իրաւունքը վտանգէ ազատելու համար։

Երէկ՝ Քաղաքական ժողովոյ ընտրութեան համար Ամենապետաց դիւանի ձեռօք ընտրելեաց ցանկ պատրաստելու և այդ ցանկին դուրս ոևէ անձի քուէ չտալու որոշման առթիւ՝ մի քանի երեսփոխանները ոչ միայն, իրենք անսահմանադրական որոշում, դիտողութիւններ ըրին, այլ և բողոքելով ձեռնպահ մնացին։ Այս բողոքն անլսելի մնաց։ Նոյն ընտրելեաց ցանկին վրայ եղած ընտրութեան առթիւ՝ երկրորդ անգամ մի և նոյն երեսփոխաններն բողոք բարձին, դարձեալ առանց ոևէ արդիւնքի։ Այս բաւական չէ, երրորդ անգամ Ս. Պատրիարքին ներկայանալով՝ խնդրեցին որ իրենց բողոքը նկատողութեան առնուի, և վերջապէս անլսելի մնացին։ Մինչ Ս. Պատրիարքը չէ՞ր կարող յորդորել և համոզել այդ բողոքարկուները յետս կոչելու իրենց բողոքը։ Չէ՞ր կրնար միթէ բացատրել որ Ազգային ժողովոյ ներքին կանոնագրին այլ և այլ տրամադրութիւնները, թէև հակառակ Սահմանադրութեան ոգւոյն և տառին, վաղուց գործադրութեան մէջ գտած լինելով, ինք մեղաւոր չէր եթէ նոյն տրամադրութիւնները կ'յարգէ, թէ ըստ այնմ Քաղաքական ժողովոյ ընտրութիւնը կատարել տուած է և թէ բողոքարկուք կարող են չէ թէ ընտրութեան այլ կանոնադրէն հակասահմանադրական կէտերու վերաքննութիւնը խնդրել։ Այլ ո՛չ, Ս. Պատրիարքը կարևորութիւն չընդ-

ծայեր այդ բողոքին և անտես առնելով իսկ Ազգային ժողովոյն անկերպարան դիրքն և խախուտ մեծամտանութիւնն, որով իր որոշումները չէին կրնար ունենալ փափաքելի կշիռն, կ'յուսայ թէ ամեն ինչ կ'վճռուի ըստ հաճոյս, երբ Բ. Դրան դիմելով հաստատութեան հրովարտակ կ'խնդրէ: Բայց բողոքարկուք, ըստ որում Սահմանադրութիւնը Տէրութեան օրինաց մի մասն կ'համարուի, կարծեն ապօրինի ոչ ինչ կ'գործեն դիմելով բարձրագոյն իշխանութեան, ինչպէս որ իրօք կ'դիմեն, և հիմնաւոր կամ անհիմն պճղծման մը վրայ անոր ուշադրութիւնը կ'հրաւիրեն:

Ազդ՝ բարձրագոյն իշխանութիւնը միթէ պատրիարքական իրաւասութեան և առանձնաշնորհումներու միջամտած կ'լինի, երբ կ'հարցընէ Ս. Պատրիարքին. — Միթէ իրաւ է որ վակեաղ ցանկի մը վրայ եղած է փաղաքական ժողովականաց ընտրութիւնը, միթէ իրաւ է որ նորընտիր ժողովոյն մէջ կ'գտնուի օտար տարր: — Այս հարցմանց պատասխան չէ, ոչ Ս. Պատրիարքին հրաժարագիրն, ոչ Ազգային ժողովին հաստատագիրը, քանի որ իր ըրած ընտրութիւնն է վճճի նիւթ, և հետևապէս չէր կրնար դատաւոր և դատախաղ լինիլ միանգամայն, ոչ կրօնական ժողովին վիճայութիւնն, այլ պարզապէս, Սահմանադրութիւն ի ձեռին ունենալով, պատրիարքական բացատրութիւն մը, հաստատող որ ոչ օտար հպատակ կայ նորընտիր փաղաքական ժողովոյ մէջ և ոչ անսահմանադրական և ապօրէն կէտ մ'ընտրութեան մէջ: Այս պարզ այլ հիմնաւոր բացատրութեամբ կ'լուծուէր խնդիրն, որ բնաւ պատրիարքական առանձնաշնորհում ներու հետ վերաբերութիւն չունի, այլ լոկ օրինական կիտի մը մասին՝ Սահմանադրութեան անթերի գործադրութեան հարց մ'է, հարց՝ որու իրաւունքը պլանալ ձեռնհաս բարձր իշխանութեան, պլանալ է նաև անոր գործադիր իշխանութեան և հակողութեան իրաւունքը, նա մանաւանդ՝ նոյն Սահմանադրութեան դէմ գործողները զգաստութեան ըերելու համար երբեմն նոյն իսկ

Պատրիարքն՝ իր բարոյական իշխանութիւնն անբաւական համարելով՝ կ՚ստիպուի Բ. Դրան դիմել և օրինաց խստութիւնը պահանջել։

Եւ մինչ Քաղ. ժողով, վարչապետ և Պատրիարք մեր մէջ անվերապահ են, մինչ չկան պարագաներ ուր ո և է իշխանութիւն ակամայ սխալներ գործելու վիճակի մէջ կ՚գտնուի։ Ճշմարիտ արիութիւնն է ուղղել սխալն և չէ թէ ապօրինաւորութեան առջև կուրծ տալ։ Ուստի՝ կ՚մնար միայն Ց. Պատրիարքին քննութիւն պահանջել և, եթէ հնար էր, ընտրութեան օրինաւորութիւնն հաստատել, պատժի ենթարկելով անոնք որ յանիրաւի կ՚բողոքեն և կ՚ամբաստանեն։ Հետևապէս՝ այս խնդրոյն մէջ ևս հրաժարման պատճառ չկար այլ օրինական խնդիր մը՝ որ ամենուրեք կրնայ պատահիլ, և որ փոխանակ լուծուելոյն լուծուելու, պատրիարքական տագնապի կ՚վերածուի։

Եւ՝ Շահպազեան Յակոբոս վարդապետի խնդիրն հրաժարման պատճառներուն կարգն անցնելու պատիւը ատոցներ է. ինչ տարօրինակ և անիմանալի պատճառ, թէև ոմանց աչքին կ՚թուի այն պատրիարքական հիւանդութեան շատ հասկանալի առանցքն որու վրայ որպէս թէ կ՚դառնան մեւս պատճառներն, և պատրիարքական առանձնաշնորհումներու բռնադատիկ ծանրութիւնն և ազգային իշխանութեան արժանապատուութիւնը։

Ըստ մեզ՝ Ազգ. Պատրիարքարանն իր արժանապատութեան, որ Ազգին արժանապատութիւնն է, ինչպէս նաև իր կշիռն, որ համայն Ազգին բարոյական վստահութեամբը կրնայ ծանրանալ և բարձրանալ, միշտ անվթար կրնայ պահել պահպանել իր վայելած արտօնութիւններուն՝ չնորհիւ Օսմանեան Տէրութեան, եթէ իր ամէն գործոց և անօրէնութեանց մէջ արդարութեան միևնոյն կշիռը գործածէ, եթէ իր ամէն որոշմանց մէջ առհմանադրական օրէնք, իրաւունք և ճշմարտութիւն իրեն ուղեցոյց բռնէ։ Վրիպելն մարդկային է, սակայն գիտակցաբար և կանխակալ ոգւով մնլորիլ և մնլորեցնել աննա-

բելի : Առաջին սխալմունք մը կամաւոր կամ ակամայ, երկրորդ մեծագոյն սխալմունքով մը ծածկելու կամ արդարացնելու քաղաքականութիւնը բնապէս վատ հետեւանքներ յառաջ կ'բերէ : Այս քաղաքականութեան կը հետեւին սովորաբար այն անձուկ իմացականութիւնները որ կ'անդոսնեն մարդկային խիղճ , լոյս և դատողութիւն և իրենց քմհաճոյքն կամ անձնական նկատումները քան ամեն ինչ գերի վեր կ'դասեն :

Ըստ ինքեան պարզ, դիւրալոյծ խնդրոյ մը , աղգային կենաց ու մահու կերպարան տալ, անոր մէջ պատրիարքական առանձնաշնորհումներու կորուստն և աղգային իշխանութեան նուաստութիւնը վիճաւել, ինքզինքն ու ճշմարտութիւնը յարդող և իր իրաւանց զօրութեամբը միայն պատկառելի հանդիսանալու փափաքող ամեն վարչային մարմնոյ գործը չէ : Բայց ոմանց համար՝ անիրաւութեան մէջ յանդգնութիւնն ազդասիրութիւն կ'համարուի և սահման չունի , սահման՝ որմէ անդին անկարող են նշմարել անգունդն ուր կ'դիմեն :

Աբեղայ մը կ'գրէ յօդուած մը կրօնական տեսակէտով՝ իբրև պատասխան անհատի մը , ինչպէս ժամանակին գրած են նաև շատեր տարբեր տեսակէտով՝ վերջին կաթողիկոսութեան խնդրոյն առթիւ , և կոչում կ'ընէ բոլոր հայ եկեղեցականութեան որ ի նկատի առնուն իր գրածն և դրով հաստատեն կամ ժխտեն Ս. Հայրապետաց վկայութեան վրայ հիմնեալ բանադրանքի ճշմարիտը : Ա.րդ Աբեղան երբ կ'իմանայ թէ՝ կրօնական ժողովը՝ անտես առնելով ուրիշ շատ յօդուածներ որ պատմական դարաւոր եկեղեցական իրաւունքներ վէճի տակ կ'ձգէին կամ կ'ուրացնային , իր անկեղծ համոզմամբ գրածը միայն ուշադրութեան և մինչև իսկ դատապարտութեան արժանի նկատած է , և թէ յօդուածագիրը դատաստանի կոչելու միտք ունի , անմիջապէս կ'ծանուցանէ օրագիրներու միջոցաւ , որ պատրաստ է ներկայիլ ի պատրիարքարան և գատուիլ, եթէ Ս. Պատրիարքը ղինք կոչէ : Բայց կրօ-

նական ժողովն այլապէս կ'խորհի : Կ'ուզէ որ Աբեղան կ· Պօլիս երթայ , բայց տեղւոյս Ս· Առաջնորդին մէջօրայ երթայ , հակառակ այս վերջնոյն կրկնակի գրաւոր խնդրանաց , թէ իր դիրքը կ'պահանջէ չեզոք ձեալ , ինչպէս ձեացած էր ի բնէ անտի , և թողուլ Ազգային Պատրիարքարանի տնօրինել ինչ որ արժան կ'դատի : Բայց ա՛չ, կեդրոնական կրօնական ժողովը կ'ուզէ պատժել Աբեղան Մելքիսեդեկ Սրբազանի ձեռօք և երբ չյաջողիր , խոչընդոտել կ'տայ Ս· Պատրիարքին առ Բ· Դուռն՝ ամբաստանելով Ս· Առաջնորդն իրրև անսաստ պատրիարքական հրամանին , և կ'խնդրէ որ Աբեղան կ· Պօլիս դրկուի տեղական կառավարութեան ձեռօք : Սոյն ընդդիմելին համեմատ՝ կ'հանի հրամանագիրը տեղւոյս վսեմ· դատաւորին , որ անոր իմաստը պարունակող հրամանագիրը կ'հաղորդէ Ս· Առաջնորդին :

Ս· Առաջնորդն՝ Օսմանեան կառավարութեան առջև ինքզինք արդարացընելու համար պատրիարքական ամբաստանութեան դէմ, կ'հարկադրի իր անմիջամտութեան պատճառները համառօտակի յայտնել առ վսեմ· դատաւորն , այս իմաստով թէ՝ Գէորգ կաթողիկոսի մահուանէ ետք , մինչ ինք Ազգին հոգևոր և աշխարհական պատուիրակներու կողմէ , ըստ եկեղեցական օրինաց , կաթողիկոս ընտրուած էր , Ռուսիոյ տէրութիւնն իրեն տեղ բարձրաստիճան եկեղեցական մ'անուանեց հակառակ օրինաց և աւանդութեանց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ , և թէ երբ Շահպաղեան վարդապետն այս մտօք յօդուած մը հրատարակեց , Ազգային Պատրիարքարանն ուղեց իր միջոցաւ պատժել յօդուածագիրն · և որովհետև ինք ի բնէ անտի հեռի ձեացած էր այս խնդրէն , ուստի ուզած էր նաև Ազգային Պատրիարքարանի որոշած պատժոյն գործադրութեան միջնորդ չլինել : Հետևաբար Ս· Առաջնորդը կ'խնդրէր Նորին վսեմութենէ որ այժմ ևս թոյլ տուն իրեն չմիջամտել այս գործին :*

*Ս· Առաջնորդին պատասխանին այս իմաստն , որ քաղուած է պոյդ

Այս պատասխանին վրայ՝ Վ. սեմ. Կուսակալն անչուշտ կ'հաղորդէ ուղղակի զարժանն Մանիսայի Մութասարրըֆին։ Ի՞նչ պիտի ընէին Աբեղան և իր հօտը, միթէ լուռ ու մունջ պիտի մնային, միթէ արդարացման բառ մը չպիտի՞ արտասանէին անակնկալ հրամանի մ'առջև։ Այս պիսի պարագայի մէջ չէ թէ աբեղայ մը, այլ յետին տգէտ սարկաւագն իսկ կարող պիտի լինէր յայտնել ինչ որ արդար էր ու ճշմարիտ, և Բ. Դուռն պիտի չկանար անչուշտ լուսաբանել խնդիրը՝ պատրիարքական Թաղերին պահանջումն առ կախ թողլով։

Արդարև ցաւալի է, որ պատրիարքական հրաժարագրի այս վերջին պատճառն կ'ենթադրէ թէ՝ լուսոյ և խաղաղութեան պաշտօնեայ մը՝ առանց լուսի և առանց խաղաղասիրութեան ստիպուած է նախ շարժիլ թերևս իր խորհրդակիանց դրդմամբ, և ապա չէ ուզած նկատել որ Ազգային Պատրիարքարանն առաջին սխալ քայլի մը հետևանքը կ'կրէ և ոչ առանձնաշնորհմանց զրկանքն։ Անցած են վաղուց այն օրերն երբ սահմանադրական պատրիարք մը՝ ամիրայից յենած՝ ատեպ անխրաւ տնօրէնութիւններ ի գործ դնել տալու կ'յաջողէր։ Ս. Պատրիարքի կամ իր փոխանորդին կամ կրօնական ժողովոյ Ատենապետի կամ վարչապետի կողմէ երկտող դիր մ'առ Աբեղայն վաղուց լուծած պիտի լինէր խնդիրն և տագնապի տեղի չպիտի մնար։ Հետևապէս Թաղերէն, դործադիր բարձր իշխանութեան, դիմելու պէտք չկար, քանի որ անսասանութիւն, ըմբռստութիւն՝ չկար Աբեղային կողմէ։ Ինչու՞ արդեօք չգրուեցաւ այդ երկտող դիրն որու առջև պատրաստ էր խոնարհիլ դրեթէ երկու տարիէ ի վեր Աբեղայ մը զոր անշահ կ'տնօրանէ Աբեթէ, և

աղբիւրէ, ակներև կ'ցուցընէ դաև թէ ի՛նչ աստիճան մեղգնած են մի քանի օրագիրներ որ ժողովրդեան միտքը գրգռելու համար պատկառելի անձնաւորութեան մը դէմ, ապատէն կ'փնտռեն ստութեանց մէջ, որով հաստատցընել կ'ջանան թէ այդ պատասխանագիրը Հայոց պարտաւոր հաւատարմութեան պէտ կասկածելու բնութիւն ունի։ Անիրաւ դատ մը համար մի՞թէ կարելի՞ է գտնել արժանաւորագոյն դուշակներ։

սակայն այդ անշահ Ազգային խնդիրը բաւական կշիռ ունեցեր է Ս. Պատրիարքին հրաժարագրին մէջ մուտ գտնելու՝ իբրև հզօր պատճառ, և որ մեծն է, այդ հրաժարագրի գնով ճիգ կ'թափուի ի գործ դնել տալու Ք՞էչէէ մ'որ որքան անպատեհ նոյնքան անհիմն է: Ինչ փառաւոր յաղթանակ Ազգային Պատրիարքարանի համար:

Ըստ մեզ՝ հիմնաւոր, արդար գանգատներ, ծանր անիրաւութիւններ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սրբութեան և ինքնօրինութեան դէմ, ներքին և արտաքին թշնամական փորձեր, ազգային իրաւանց և շահուց դէմ վտանգներ կրնան հիմունք կազմել պատրիարքի մը պատճառաբանեալ հրաժարագրի, որ այդ աղէտից դէմ՝ իբրև բողոք, հաստուցում մը ստանալու օրինաւոր եղանակ մ'է, սակայն ներկայ հրաժարագրի մէջ ընդունայն կ'որոնենք այդ պատճառներէն մին, և կ'զարմանանք թէ ի՞նչ ձախող քաղաքականութեամբ՝ Ազգային Պատրիարքարանն ի փորձ դիտնալով Օսմանեան իմաստուն կառավարութեան հոգածութիւնն և մեր վեհափառ Սուլթանին արդարասէր և վեհանձն հոգին, որու հովանաւորութեան ներքև Հայ ազգը կ'վայելէ խղճի, կրօնի և կրթութեան ազատութիւն, և որու չնորհիւ մեր եկեղեցին, մեր լեզուն և մեր ազգութիւնը զարգանալու դրութեան մէջ կ'գտնուին, յուզած է խնդիր մ'որ անյապաստ է իր յարաբերական գործոց ներդաշնակութեան և կ'ենթադրէ ազգային իսկական իրաւանց անգիտակցութիւնն որ ժամանակէ մ'ի վեր կ'վրդովէ Ազգին խիղճն ու Եկեղեցին:

ԼՐԱԳԱՂ

Մակար Սրբազանի մի նոր արձակումն. Նոր-Նախիջեւանի գրածին նայելով Ռուսահայոց եկեղեցական ծխական ուսումնարաններու համար դասագրքանց մի ցուցակ հրատարակուեր է Էջմիածնի Սինոդի կողմէն։ Այդ ցուցակներն ուղարկուեր են ուսումնարանական բոլոր վարչութեանց, խստիւ պատուիրելով որ այդ ցուցակաց մէջ նշանակուած գրքերէն դուրս ուրիշ մի ձեռնարկ չընդունուի. իսկ եթէ պէտք լինի որ և է նոր դասագրքի, այդ պարագային պէտք է դիմել Ս. Սինոդի՝ միջնորդութեամբ վեհափառին և թոյլտուութիւն խնդրել։ Այս նպատակի համար մի յանձնաժողով ևս կազմուեր է Ճեմարանի ուսուցիչներէն, որոյ պաշտօնը պիտի լինի ընտրել դասագրքանց լաւագոյններն և առաջարկել Մակար Սրբազանի ի հաստատութիւն։

Ամսօրեայ Հանդիսի հոկտեմբերի ամսաթիւն հրատարակուեցաւ հետևեալ պարունակութեամբ. Հ. Ս. Տէրվիշեան կ'գրէ Պէյոլուոյ Սեղոտէրոց վրայ. — Թումոյ Վալէն, դղտրիկ և հրահանդիչ դրուատ մը թուղնոց աքանչելի բնազդման և այլ յատկութեանց վրայ. — Պոմոնիան Հայ ստէրնիան շահեկան և հետաքրքրական յօդուածի շարունակութիւնն. — Գէորգեան, սիրուն քերթուած մը ի Պ. Հ. Ադամեանէ (Ռուսահոգի յայտնի դերասան). — Գէղձան Տոբուզիոնիան, յորում կ'խօսուի գիւղական անտեսի կրթութեան և ընդհանուր յատկութեանց, նաև երկրագործական դպրոցի վրայ. — Մոմիջոնիան, և այլն։

Խիկարի օգոստոս եւ սեպտեմբեր ամսաթիւերն հրատարակուեցան. ուշադրութեան արժանի են Ջոբ, Ըոբ, Ըոբ. յորում կ'ակնարկուի իւսկիւտարի հրդեհին ժամանակ Հայոց ընթացքին։ — Ա՜ոնց մէկ ողջ կորեել, ուր սրամիտ երգիծաբանն ցոյց կ'տայ թէ ի՛նչպէս շատ անգամ հարուստ կարծուած այլ իրապէս աղքատ ծնողներ առանց ոժիտի կ'կարգեն իրենց աղջիկն, գաղտնի թոյլատրելով առևանգման եղանակն, այնպէս որ իսկապէս երիտասարդն կ'առևանգէ աղջիկն. — Մոբտոնոմոնիան, ուր կը ձաղկուին մի քանի գիտական հանդէսներու ծայրայեղութիւնք։

Երկրագնտի յուլիս եւ օգոստոս ամսաթիւերն կ'պարունակեն, ի մէջ այլոց, կնոջ պատմութիւնն, Ի. Ց. Պէրպէրեան. — Ցաղթանակք գիտութեան, Տ. Ց. Թէրճուման. — Ամուսնութիւնն միջազգային տեսակէտով, լուրջ և ընտիր յօդուած մը յորում Հ՜ոտոր մասնաւորապէս կ'ջատագովէ քաղաքական ամուսնութիւնն։

Օծումն Գրիգ-Աղաճի եկեղեցւոյն. Վարագայ Ս. Խաչի տօնին կատարուեցաւ վիճակիս Թեմերէն Գրիգ-Աղաճի Ս. Աստուածածնին եկեղեցւոյն օծման հանդէսն ձեռամբ քաղաքիս Սրբազան Առաջնորդին։ Հանդիսին ներկայ էին ոչ միայն շրջակայ բազմաթիւ հայաբնակ գիւղերէն եւ հոգ Հայ ուխտաւորաց խուռն բազմութիւն մը, այլ և տեղացի և օտար

քազմաթիւ երևելի ցոյն ընտանիքներ։ Օծման հանդէսն կատարուեցաւ խիստ շքեղ և սրտառուչ կերպիւ, քաղցր յիշատակ թողլով ջերմեռանդ ուխտաւորաց սրտին մէջ։

Հրաժարական Ս. Պատրիարքի։ Կոստանդնուպոլսոյ Սրբազան Պատրիարքն ինչ ինչ աղգային յարաբերական խնդրոց անլոյծ վիճակէն ստիպեալ, միանգամայն ծերութեան և տկարութեան պատճառաւ հրաժարեր է պատրիարքական պաշտօնէն և իր հրաժարագիրն մատուցեր է դատական և կրօնական գործոց նախարար Վսեմ. Ձեվտէթ փաշային։ Հակառակ պաշտօնական և անպաշտօն դիմումներու, հակառակ մանաւանդ և խմբովին պատգամաւորութեանց և հակառակ ամեն աղաչանաց և թախանձանաց, Ս. Պատրիարքն կ'պնդէ իր հրաժարականին վրայ զոր անդառնալի կ'նկատէ։ — Զարմանալի է որ մինչդեռ Ցարութիւն Սրբազանի գահակալութեան առաջին օրէն իսկ Կ. Պոլսոյ աղգային լրագիրք, մանաւանդ Աւետիս, և վարչական մարմինք գրեթէ իրենց ամեն թիւերով և ամեն նատի մէջ գովեստիւք կ'խօսէին Ներին Սրբազնութեան պաշտօնավարութեան վրայ՝ նկատմամբ մանաւանդ յարաբերական խնդրոց և առանձնաշնորհմանց բարեաց կարգադրութեան և գործադրութեան, և գոհունակութիւն կ'յայտնէին որ ոչ մի պատրիարքի օրով այնքան գոհացուցիչ և աղգօգուտ ուղղութիւն մ'ընտացած են նոյն խնդիրք որքան Ցարութիւն Սրբազանի օրով, զարմանալի է, կ'ըսենք, որ մի և նոյն խնդիրք առիթ կ'տան իր հրաժարման և կ'ստիպեն թողուլ աղգային գործոց վարչութեան ղեկն։ Հակասութիւնն ակներև է, և կ'փորձուինք կարծել թէ Ս. Պատրիարքի հրաժարման պատ ի պատ պատճառաբանութիւնք տարրալուծուելով՝ հէն կ'վերածուի., և ո՛ գիտէ այդ հէն պատճառաբանութիւնն ինչ գաղտնիք կ'պարունակէ իր մէջ որ բացորոշ չ'յայտնուիր։

Կրօնական ժողովոյ որոշման համեմատ՝ պատրիարքական Գերապատիւ փոխանորդ Հայրն Բ. Դուռն երթալով՝ կրօնական գործոց տեսուչ Զիվէր պէյին խնդիրն է որ կրօնական ժողովոյ հաղորդուի Շահպազլեան վարդապետի խնդրոյն համար մեր Ամենապատիւ Սրբազան Առաջնորդին կողմէ տեղւոյս Վսեմ. Կուսակալին ուղղուած մէկ գիրն, որ իբր թէ Հայ ազգին գործոց հաւատարմութեան դէմ կասկածներ յարուցանող հանգամանք ունենալն։ Ա՛ս այս Զիվէր պէյ, Վսեմ. Ձեվտէթ փաշայի հրահանգն ստանալէ յետոյ, կ'պատասխանի թէ անպատեհ է խնդրուած գրոյն օրինակը տալ, քանի որ ի գիտութիւն կառավարութեան հաղորդուած է և մանաւանդ որ գոյն խնդրոյն կրօնական ժողովն է և ոչ Պատրիարք մը։ — Անհասկանալի է մեզ թէ կրօնական ժողովն կամ Աբեղ իՆչպէս և ուստի՞ գուշակած են ծանօթ գրոյն՝ Հայ ազգին հաւատարմութեան դէմ կասկածներ յարուցանող հանգամանք ունենալն. անշուշտ ժամանակն երևան պիտի հանէ յիշեալ գրոյն ճշմարիտ պարունակութիւնն, և յայնժամ պիտի հասկըցուի թէ սրբազնասուրբ Հարք և իրենց արժանաւոր օրկանն եղող Աբեղ ինչ հնարներ կ'նիւթեն որպէս զի հասարակաց կարծիքն մոլորեն և բարձր անձնաւորութեան վրայ կասկածներ յարուցանեն ի նպաստ իրենց անիրաւ դատին։

Հանգանակութիւն ի նպաստ Զէյթունի երկիզելոց։ Ինչպէս կը յիշուի, 1783ին Թիֆլիսի Ն.-Դ. լրադիրն ի նպաստ Զէյթունի հրկիզելոց

հանգանակութեան ձեռնարկելով՝ 1500 րուբլիի մօտ գումար մը հանգանակած էր. այս գումարի առթիւ բանակռիւ մը ծագած է Աբխազոյ շաբաթաթերթի և Նոր-Դարի միջև, բանակռիւ մը որ գժբաղդաբար համեմատալ է (մանաւանդ առաջնոյն կողմէ) անարձնիւ յարձակումներով՝ միմեանց պատուոյն դէմ։ Աբխազոյ կ'պնդէ թէ Նոր-Դար իր կոկորդն անցուցած է սոյն գումարն, քանի որ չէյատներ հանգանակեալ գումարի ո՛ւր դրկուիլն և ի՛նչ նպատակի գործածուիլն. իսկ Նոր-Դար կ'յայտնէ թէ 1,500 գումարն դրկուած է ուր որ անկ է և ընդհանուր ցանկութեան համաձայն պիտի գործածուի դպրոցի մը շինութեան ի Զէյթունն, և այս ճիշդ է։

Ամուսնութիւն եւ Հայ եկեղեցի. Այս և Ախտարարն գլուխոյն տեսչով վերնագրով թերթ ու դէմ յօդուածներ կ'հրատարակուին ժամանակէ մ'ի վեր կ. Պոլսոյ օրական և պարբերական թերթերու մէջ, և երկուստեք կ'յայտնուին ի նպաստ և անհպաստ կարծիքներ ի մասին ազգային ամուսնական օրինաց։ Յովհաննէս Աբգարեան աւելի պահպանողական է իր գաղափարաց մէջ և Հայ եկեղեցւոյ հաստատեալ ամուսնական օրինաց դործադրութեան մէջ կ'գտնէ ազգայնութեան կապերու ամրապնդումն. Հրանդ Ասատուր, աւելի ազատամիտ և ոչ նուազ ազգասէր, մտանանիշ կ'ընէ Հայ եկեղեցւոյ արդի ամուսնական օրինաց թերութիւններն և խոհեմութեամբ կրօնական ձեռնհասս իշխանութեան կ'յանձնէ նոցա ինչ՝ինչ փոփոխութեանց բարեփոխութեան գործն։ Ու-Մասն, ձայնակից Հրանդի, աւելի յախուռն կ'նետուի յաղպարել և հիմնական փոփոխութեանց պետքը կ'ջատագովէ՝ ծայրայեղ ազատամտութեամբ։ Յետոյ կ'դայ Արժանապատիւ Վահան վարդապետ Մխիտարեան և բոլորն հերքելէ ետև կ'պնդէ, թէ կայ ըլլալիք ամուսնութեան, այլ դեռ անտիպ կ'մնայ։

Զաւգակիւճ. Դուրեան վարդապետ եւ Շահպաղեան վարդապետ. Պարտիզակի քարոզիչ Դուրեան Եղիշէ վարդապետ նեկտեռով հանդիսի մէջ պատմական յօդուած մը կ'հրատարակէ յորում բացէ ի բաց կ'ուրանայ Աբգար Թադեւորի դոյութիւնն և Թադէոսի ու Բարթողիմէոսի առաքելութիւնն ի Հայաստան. Պօլսոյ Կրօն. ժողովն «նկատելով որ Դուրեան վարդապետ եկեղեցւոյ և Ազգին ընկալեալ պատմական աւանդութեան դէմ համարձակած է անտեղի քննադատութիւններ ընել և ըստ կասկածանաց ներկայացնել այդ պատմական ստուգութիւններն» որոշեր է ազդարարել նմա որ զգուշանայ այդ տեսակ անտեղի հրատարակութիւններէ։ Մանիսայի քարոզիչ Շահպաղեան վարդապետ՝ որ Ա. Մամլոյ մէջ յօդուած մը կ'հրատարակէ յորում պատմական հզօր փաստերով անվաւեր և ապօրէն կ'հռչակէ Մակարի կաթողիկոսութիւնն և անվեհեր կերպով կ'պաշտպանէ ազգային ընտրական դարաւոր իրաւունքները, կրօնական ժողովոյ կողմէ կ'հալածուի, կ'նախատուի, ի դատ կ'կոչուի, կատաւարութեան կ'դիմուի, Խոբէր կը գրուի, ոստիկանութեան միջոցաւ Պօլիս տանել կ'ուզուի։ Դուրեան կ'ուրանայ, Շահպաղեան կ'հաւատայ. Դուրեան կ'մերժէ, Շահպաղեան կ'ընդունի. Դուրեան կ'հերքէ, Շահպաղեան կ'հաստատէ. Դուրեան ազգային կրօնական պատմութիւնը կ'քանդէ, Շահպաղեան զայն կ'շինէ. Դուրեան ազգային դարաւոր աւանդութենէն հետ կ'խաղայ, Շահպաղեան զայն կ'պաշտէ. Դուրեան մեզմէն կ'թափէ եկեղեցւոյ գոյութիւնն վտանգելու համար, Շահպաղեան քրտինք կ'թափէ զայն պաշտպանելու համար։ Ա-

ասկայն Գեւրեան Լ՚ապրպուսէ, իսկ Շահպազլեան Լ՚հալպոսէ։ Մ՚վ դարք, ո՚վ բարք։

Անեւելի խժդժութիւն մը գործուեր է վաղարշակերտի մօտերն զոր կ՚հաղորդեն Կ. Պոլսոյ լրագիրք։ Տասներեք Հայ երիտասարդք կարսէ վերադառնալու ժամանակ, ուր գացած են եղեր աշխատելու, Ալաշկերտի ճամբուն վրայ հանդիպեր են տասներկու զինեալ Քրդերու որք յանկարծական յարձակմամբ միմեանց կապելով զանոնք՝ կողոպտեր են։ Բայց տեսնելով որ այդ անձինք ծանօթ են իրենց և կրնան զիրենք մատնել կառավարութեան, ամենքն ալ սպաննելով՝ փոսի մէջ նետեր և հողով ծածկեր են դիակներն։ Տասն օրի չափ յետոյ պատահմամբ մի քանի փայտահատ գիւղացիք գտեր են այդ դիակներն և լուր տանելով ի քաղաք, Պայազիտի կառավարիչ Քեազիմ փաշա, որ անդ կ՚գտնուէր, հրամայեր է անմիջապէս քաղաք բերել դիակներն։ Մարդասպաններէն ոմանք բռնուեր և բանտարկուեր են, միւսերն ալ անշուշտ պիտի ձերբակալուին և իրենց պատիժը կրեն։

Աճառաջնորդ Գաւառներ։ — Հայկեան շարաթաթերթին խիստ կարեւոր յօդուած հրատարակած է, յորում մի առ մի կ՚թուէ 8 կարեւոր գաւառներ որք աւելի կամ նուազ ժամանակէ ի վեր ձեացած են առանց առաջնորդի։ Այսպէս, 1. Էրզրում չ՚ունի առաջնորդ, վանդի, կ՚ըսէ յօդուածագիրն, Գեր. Օրմանեան լաւագոյն համարած է Ս. Էջմիածնի շեմարանի մէջ դասախօս լինիլ, քան հովուել և մխիթարել 50, 000 Հայ ժողովուրդ. 2. Երզնկա չ՚ունի առաջնորդ. 3. Բաբերդ չունի առաջնորդ, վանդի Ամերոսիոս վարդապետ չվաւերացաւ կեդրոնէն. 4. Խարբերդ չունի առաջնորդ, վասն զի Պատրիարքարանն չհամարձակիր դուրս հանել անտի բնիկ Պետրոս վարդապետն որ վէճի և կռւսակցութեան մեջտեղն տարր մ՚է. 5. Տիարպէքիրցիք կ՚ուզեն սպասիսի առաջնորդ մը որ իրենցմէ Հայ չըլլայ, այլ լինք Հայ տայ անոնց. 6. Մուշ չ՚ունի առաջնորդ, 7. Բաղէշ չ՚ունի առաջնորդ, վանդի Մովսէս վարդապետ կէօմրիւկճեան ոչինչ պատճառաւ հրաժարուեցաւ տեղոյն առաջնորդարանէն. 8. Վան չ՚ունի առաջնորդն շնորհիւ Պօղոսեան և Ալօղոսեան կուսակցութեանց։ Ի վերջոյ յօդուածագիրն կ՚յայտնէ թէ դաւառաց այս անհովիւ վիճակին պատճառն են անոնք որ աղգին ինքնակոչ ղեկավարներն են 7—8 տարիներէ ի վեր, և կ՚նմանին այն աստղագէտին որ միայն երկնից աստղերը քննելու զբաղելով, գետնին փոսը չկրնար տեսնել և անոր մէջ կ՚գլորի, իր հետ գլորելով նաև Ազգը։

Թեմական այցելութիւն. — Տեղոյս Առն. Ս. Առաջնորդն որ հովուական այցելութեան առթիւ դացած էր Գըրդ—աղաճ, Գընդրդ, Պերկամա, վերադարձաւ քաղաքս. Նորին Սրբաշնութիւնն մտադիր է ի մօտոյ այցելել նաև Այտըն, Տէնիզլի և Նազիլլի քաղաքներն։ Ն.

Տեղւոյս անձկութեան պատճառաւ թերթիս Բաղաբական մասն հարկ եղաւ յետաձգել։

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ